

Tahir KODAL

Profesör, Pamukkale Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü/Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Denizli/Türkiye
Professor, Pamukkale University / Faculty of Education / Department of Turkish Language and Social Sciences Education / Department of Social Studies Education, Denizli/Turkiye

eposta: tkodal@pau.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0383-1195> - RorID: <https://ror.org/01etz1309>

Atıf/Citation: Kodal, T. 2023. Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye, 175-202. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1341437>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	11.08.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	30.09.2023
Yayın Tarihi/Published:	29.10.2023

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE EĞİTİM POLİTİKALARI (1923-1960)

Öz

Bu çalışmada; Cumhuriyetin ilanından ilk askeri darbesine kadar geçen süreçte (1923-1960) Türkiye’deki eğitim politikaları konu edilmiştir. Çalışmanın giriş kısmında; eğitim ve eğitim politikası kavramları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Tarihsel süreçte devletin ihtiyaç duyduğu yönde vatandaşları yetiştirmek yürütme gücünü elinde bulunduran hükümetler tarafından yapılmıştır. Bu nedenle, Türkiye’de de hükümetler eğitim politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında etkili olmuştur. Bu yüzden, çalışmanın asıl kısmında, Cumhuriyet döneminde, 1923-1960 yılları arasında görev yapan hükümetler ve eğitim politikaları üzerinde durulmuştur.

Bu bağlamda; ilk olarak, Atatürk döneminde (1923-1938) kurulan hükümetler, programları, eğitim politikaları ve yapılacak eğitim çalışmaları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte kurulmuş olan dokuz hükümet programı bağlamında takip edilen eğitim politikası hakkında bilgi verilmiştir. Bu dönem eğitim politikalarına; Atatürk’ün fikir ve düşünceleri, Misak-ı Maarif veya Eğitim Andı’nın, Teşkilat-ı Esasi’nin, devletin ve hükümetlerin öncelikleri yön vermiştir. Bu nedenle, ilk Cumhuriyet hükümeti olan I. İnönü Hükümeti kendisinden önceki Ali Fethi (Okyar) Hükümeti’nin eğitim politikasını benimsemiş, devlette devamlılığı sürdürmüştür. Bunda Okyar Hükümeti’nin programının Misak-ı Maarif’e dayanılarak hazırlanılmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu süreçte, eğitim politikaları ve uygulamalarına ilişkin en ayrıntılı program I. Bayar Hükümeti tarafından ortaya konulmuştur. Bu dönemde, milli, çağa uygun, akli ve bilimi, cumhuriyetin niteliklerini, Atatürk’ün çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hatta üstüne çıkma hedefini merkeze alan bir eğitim politikası takip edilmiştir.

İsmet İnönü döneminde de (1938-1950) dokuz hükümet kurulmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında (1939-1945) hükümetlerin önceliği askeri gelişime alana vermekle birlikte eğitim de göz

ardı edilmemiştir. Bu bağlamda, nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı kırsal alana öncelik verilmiş, köyün kalkındırılması ve köylünün eğitimi bağlamında temel politikalar ortaya konulmuştur. Atatürk döneminde takip edilen eğitim politikasının bu süreçte de devam ettirildiği görülmüştür. Ancak II. Dünya Savaşı'nın ardından, özellikle de Hasan Saka Hükümetleri döneminde eğitim politikasında bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Türkiye'nin batı bloğu içerisinde yer almasının ardından, devlet ve CHP liberalleşmiştir. Bu durum eğitim politikaları ve uygulamalara da yansımıştır. Bu süreçte, özellikle 1945-1950 yılları arasında takip edilen eğitim politikası Menderes Dönemi (1950-1960) Hükümetleri tarafından da devam ettirilmiştir. Bir anlamda çok partili hayat, demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, batı ile ilişkiler eğitim politikalarını ve yapılacak işleri şekillendirmeye başlamıştır. Menderes döneminde toplam beş hükümet kurulmuştur. Bunlardan I. Menderes Hükümeti'nin programı bir anlamda Menderes döneminin temel politikasını ve yapılacak çalışmaları ortaya koymuştur. Diğer hükümet programları ciddiyetle hazırlanmamış, sürekli 1950 hükümet programına vurgu yapılmış, çağa uygun politikalar takip edilmemiştir. Bir anlamda Menderes Hükümet Programlarında öncelik eğitim olmamış, eğitim çok fazla işlevsel görülmemiştir.

Çalışmanın asıl kısmının sonunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk askeri darbesinden söz edilerek, darbe sonrasında kurulan ilk Milli Birlik Komitesi Hükümeti veya Cemal Gürsel Hükümeti'nin eğitim politikası ve yapılacak çalışmalar ortaya konulmuştur. İki kutuplu dünyada, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında yaşanan rekabetin Türkiye'ye yansımaları nedeniyle 27 Mayıs 1960'ta ilk askeri darbe yaşanmıştır. Darbe sonrasında, Milli Birlik Komitesi veya I. Cemal Gürsel Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet kendisini "İnkılap Hükümeti" olarak tanımlamıştır. Bu nedenle hükümetin reform yapmak istediği alanlardan biri de milli eğitim olmuştur. Milli Eğitim Teşkilat yapısının ve programlarının istikrarsız halinden kurtarılması konusu "en acele" iş olarak görülmüştür. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı, eğitimin ihtiyaç duyduğu belli yöntemlerle çalışan çağdaş ve milli bir kurum haline getirilmek istenmiştir. Böylece, I. Gürsel Hükümeti milli eğitimi yeniden ülkenin "öncelikli sorunu" haline getirmiştir. Eğitime çeşitli işlevler yüklemiş ve buna göre politika takip etmiştir. Bunun da daha çağdaş, bilimsel ve nitelikli bir eğitim politikası takip edilmesi anlamı geldiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Türkiye, Eğitim, Eğitim Politikası, 1923-1960

Educational Policies in Turkey during The Republican Period

(1923-1960)

Abstract

In this study, in the period from the proclamation of the Republic to the first military coup (1923-1960), educational policies in Turkey were discussed. In the introduction part of the study; brief information about the concepts of education and education policy are given. In the historical process, educating citizens in the direction needed by the state has been done by governments that have executive power. For this reason, governments in Turkey have been effective in determining and implementing education policy. Therefore, in the main part of the

Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Eğitim Politikaları (1923-1960)

study, the governments and education policies that served in the Republican period between 1923 and 1960 were emphasized.

In this context, firstly, the governments established during the Atatürk period(1923-1938), their programs, educational policies and the educational activities to be carried out were tried to be explained. Information was given about the education policy followed in the context of nine government programs established during this process. Education policies of this period; Atatürk's ideas and thoughts, Misak-ı Maarif or Education Pledge, Teşkilat-ı Esasi, the priorities of the state and governments were shaped. Therefore, the first Republican government, The First İnönü Government adopted the education policy of the previous Ali Fethi (Okyar) Government and maintained continuity in the state. It can be said that the preparation of the Okyar Government Program's based on the Misak-ı Maarif was effective in this. In this process, the most detailed program regarding education policies and practices was put forward by the First Bayar Government. During this period, a national education policy was followed that was appropriate for the era, centered on reason and science, the qualities of the republic, and Atatürk's goal of reaching or even surpassing the level of modern civilization.

During the period of İsmet İnönü(1938-1950), nine governments were established. During the World War II (1939-1945), although the priority of governments was military development, education was not ignored. In this context, priority has been given to the rural area where a large part of the population lives and basic policies have been put forward in the context of village development and education of the villagers. It has been seen that the education policy followed during the Atatürk period has been continued in this process as well. However, after the Second World War, especially during the Hasan Saka Governments, there was a change and transformation in the education policy. After Turkey's inclusion in the western bloc, the state and CHP liberalized. This situation is also reflected in education policies and practices. In this process, the education policy, which was followed especially between the years 1945-1950, was continued by the Governments of the Menderes Period(1950-1960). In a sense, multiparty life, democracy, free market economy, relations with the west have continued to shape education policies and the things to be done. During the Menderes period, a total of five governments were established. From these, the program of the Menderes Government I has in a sense revealed the basic policy of the Menderes period and the work to be done. Other government programs were not prepared seriously, the 1950 government program was constantly emphasized, and policies suitable for the era were not followed. In a sense, education was not the priority in the Menderes Government Programs, and education was not seen as very functional.

At the end of the main part of the study, by mentioning the first military coup of the Republic of Turkey, the educational policy of the first National Unity Committee Government or First Cemal Gürsel Government established after the coup and the studies to be carried out were put forward. In the bipolar world, the first military coup took place on May 27, 1960, due to the reflection of the rivalry between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Türkiye. After the coup, the National Unity Committee or the First Cemal Gürsel Government was established. This government has defined itself as the "Revolution Government". For this reason, one of the areas that the government wants to reform has been national education. The issue of rescuing the National Education

Organization structure and programs from their unstable state was seen as the “most urgent” task. In addition, the Ministry of National Education was intended to be transformed into a modern and national institution that works with certain methods that education needs. Thus, the Gürsel Government I has made national education a “priority issue” of the country again. It has assigned various functions to education and followed a policy accordingly. Bunun da daha çağdaş, bilimsel ve nitelikli bir eğitim politikası takip edilmesi anlamı geldiği söylenebilir.

Keywords: Republic, Türkiye, Education, Education Policy, 1923-1960

Giriş

Eğitim, insanlık tarihi kadar eskiye giden, günümüze kadar değerini, önemini koruyan, iş, işlem ve süreçlerden biridir. Bu nedenle eğitim, toplumlarda bireylerin sosyo-ekonomik konumlarına doğrudan etki ettiğinden, her zaman için toplum hayatında önemli bir sosyal kurum olarak yer almıştır. Toplumların değişiminde öncü kurumların başında yer alan eğitim, gelecek nesillerin ruh ve fikir dünyalarının biçimlenmesinde, kültür aktarımında önemli bir işlev görmüştür. Bu yüzden, toplumların geleceği bakımından yaşamsal önem taşımıştır. Hatta bilginin güç olarak tanımlandığı günümüz dünyasında önemi giderek artmış, dijital çağda daha da artmaya devam etmektedir.

Tarihsel süreçte eğitimin pek çok kişi, kuruluş, sosyal yapı tarafından tanımı yapılmıştır. Ancak en genel ve sık kullanılan haliyle eğitim, “*bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme süreci* (Ertürk 1997: 57).” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda ortaya çıkan ilk önemli nokta “*istenilen yönde*” bir bireyin yetiştirilmesidir. Bu şekildeki bireyler şüphesiz eğitim politikalarıyla biçimlendirilecektir. Bu yüzden, bireylerin ve toplumların uzun süreçte şekillendirilmesinde, yönlendirilmesinde, değiştirilmesinde ve geliştirilmesinde toplumların, devletlerin takip edilen eğitim politikası veya politikaları temel işlev görmektedir.

Eğitim politikasının da çeşitli tanımları yapılmakla birlikte, en kısa tanımla toplumun ve devletin ihtiyaç duyduğu yönde okullar aracılığıyla, ağırlıklı olarak örgün eğitim kurumlarıyla vatandaşların yetiştirilmesidir (Yıldız ve Yıldız, 2016: 26). Her toplum, özellikle de sosyolojik gelişimini, milletleşme sürecini tamamlamış olanlar, gelecekte var olmasını istediği bir birey yetiştirmek ister. Hükümetler bu yönde eğitim politikaları hazırlarlar. Bunu hazırlarken açıklık, anlaşılabilirlik, bütünlük, süreklilik, bilimsellik, dinamiklik, yenilikçilik, millilik ilkelerine göre ve ilgililerin katılımıyla belirlenmesine dikkat edilmelidir. Bu çerçevede takip edilecek eğitim politikasının belirlenmesinde çatışmadan uzlaşmaya doğru bir sürecin işlemesi gerekliliği sağlıklı bir politik tutumdur. Bunun mümkün olması ise devletlerin ve toplumların sahip olduğu demokratik kültür ve eğitim alanının demokratik olup olmadığı ile yakından ilgilidir (Erdem ve Eğmir 2020: 162). Buradan hareketle, eğitim politikası için geleceğin vatandaşını veya yurttaşını hazırlamak, yetiştirmek denilebilir.

Dünya’daki her devletin bir takım işlevleri, yapmakta olduğu bir takım görevleri söz konusudur. Eğitim de devletin temel görevlerinden biridir. Devlet veya yürütme görevini yerine getiren hükümetler söz edilen görevi, var olan Anayasa, ilgili yasalar ve belirlenmiş eğitim politikası veya politikaları doğrultusunda yerine getirir. Bu yüzden yürütme gücünü elinde bulunduran hükümet veya iktidarlar eğitim politikalarını hükümet programı veya

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

programları doğrultusunda belirler. Bir anlamda hükümet programları, yürütme gücünü eline alan hükümetlerin toplumsal sorunlar karşısında nasıl bir yol izleyeceklerini ortaya koydukları politik sözleşme ve yol haritasıdır. Bu bağlamda hükümetler, kendilerince öncelikli gördükleri ülke sorunlarını ve uygulayacakları eğitim politikalarını bu programlarda ilan ederler, yasalaştırılabilen politik kararları kamu politikası olarak uygulamaya koyarlar (Özcan ve diğ. 2021: 282).

Bu yüzden Cumhuriyetin kuruluşundan ilk askeri darbesine (1923-1960) takip edilen eğitim politikası hakkında en doğru, güvenilir ve önem arz eden bilgilere hükümet programlarından ulaşmak mümkündür. Bu programlardan hareketle Cumhuriyet döneminde takip edilen eğitim politikasındaki kırılmaları, değişim ve dönüşümleri, devletin ve toplumun gündeminde olan eğitim tartışmalarını, eğitimin siyasallaşmasını, devlet politikası haline gelemeyişini, eğitim politikasının şekillenmesini sağlayan toplumsal grupların isteklerini vb. anlamak söz konusudur.

Bu nedenle, bu çalışmada Cumhuriyetin ilan edilmesi ve Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Cumhurbaşkanı olmasının ardından kurulan ilk hükümetten, yani I. İsmet İnönü Hükümeti’nden, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında kurulan ilk Milli Birlik Komitesi Hükümeti’ne veya I. Cemal Gürsel Hükümeti’ne kadar olan süreçteki hükümet programları temel alınmıştır. Buradan ulaşılan bilgiler, uygulama alanından elde edilen istatistikler, harcamalar, okullaşma oranı, eğitim çıktıları gibi, bilgilerle desteklenerek, belirlenen politikaların uygulamaya konulup konulmadığı daha sağlıklı bir şekilde ortaya konulabilecektir.

1. Atatürk Dönemi Eğitim Politikası (1923-1938)

Mondros Mütarekesi uluslararası nitelik taşıyan bir ateşkes antlaşması olmakla birlikte, I. Dünya Savaşı’nın galipleri Türk milletine ilişkin varmak istedikleri noktaya ulaşamadıklarından, Türkleri geldikleri bozkırları geri gönderme, gönderilemiyorsa Anadolu’da imha etme amacına ulaşamadıklarından, antlaşmayı hiçe sayarak, çeşitli bahanelerle ülkeyi işgal etmişlerdir. Bunun üzerine; Türk milleti vatanını, canını, namusunu, bağımsızlığını korumak için harekete geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçmesinin ardından büyük bir istiklal harbine dönüşen mücadeleler sömürge altındaki ve emperyalist politikalara maruz kalan milletlere örnek oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde bir taraftan İstiklal Harbi yürütülürken, bir taraftan da eğitim-öğretim işleriyle ilgilenilmiş, ihmal edilmemiştir. Bir anlamda Türk milletinin geleceği için kılıç ile yapılan mücadele kadar kalem ile yapılan mücadele de önemli görülmüştür.

TBMM’nin açılışından hemen sonra, bir anlamda TBMM Devleti’nin veya Türkiye Cumhuriyetinin ilk hükümeti kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın İcra Vekilleri Heyeti yani Bakanlar Kurulu başkanlığını yaptığı, bir bakıma Mustafa Kemal Paşa Hükümeti olarak adlandırılan bu hükümet 3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921 tarihleri arasında görev yapmıştır (TBMM 2013: 38). 4 Mayıs 1920’de Milli Eğitim Bakanlığı’na seçilen Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur Bey tarafından okunan ilk hükümet programında maarif (eğitim) alanında takip edilecek politika, yapılacak temel işler ortaya konulmuştur.

Maarif (eğitim) işlerindeki amaç; *“Çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasiyle dinî ve millî bir hale koymak ve onları cidal hayatta muvaffak kılacak, istinatgahlarını kendi nefislerinde*

bulduracak kudreti tessebbüs ve itimadı nefis gibi seciyeler verecek, müstahsal bir fikir ve şuur uyandıracak bir derece-i âliye'ye isal eylemek, tedrisat-ı resmîyeyi bütün mekteplerimizi en ilmî en asrî olan bu esasatla kavaid-i sıhhiye dairesinde yeniden tanzim ve programlarını ıslah etmek, mizacı millete ve şeraiti coğrafiye ve iklimiyemize, ananatu tarihiye ve içtimaiyemize muvafık ilmî ders kitapları meydana getirmek, halk kütlesinden lûgatleri toplayarak dilimizin kâmusunu yapmak, bizde ruhu milliyi nemalandıracak tasarı tarihiye, edebiye ve içtimaiyeyi erbabına yazdırmak, asarı atika-i milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek, garp ve şarkın müellefatı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek, hasılı bir milletin hıfzı hayat ve mevcudiyeti için en mühim amil olan maarif umuruna dikkat ve gayreti mahsusa ile çalışmaktır (TBMM 2013: 47)." şeklinde dile getirilmiştir.

Bu ifadelerle, ilk hükümetin programında; çocuklara verilecek eğitim-öğretimin her anlamda "dini ve milli" olacağı, onları gerçek hayatta başarılı kılmak için yeteneklerinin geliştirileceği, girişimci olarak yetiştirileceği, özgüven kazandırılacağı beyan edilmiştir. Ayrıca sağlam bir fikir ve bilinç uyandırılacağı, resmi eğitim-öğretimin verildiği okulların çağa uygun araç ve gereçlerle donatılacağı, programlarının yeniden düzenleneceği belirtilmiştir. Bundan başka, Türk milletinin bünyesine, tarihine, coğrafyasına, kültürüne ve sosyolojik yapısına uygun bilimsel ders kitapları hazırlanacağı, derleme çalışmaları yapılarak Türkçe'nin sözlüğünün ortaya çıkarılacağı ifade edilmiştir.

Bunlara ek olarak, milli ruhu canlandıracak edebi ve tarihi kitapların uzmanlarınca yazdırılacağı, eski eserlerin belirleneceği ve korunacağı, batının ve doğunun bilim ve teknoloji alanındaki önde gelen eserlerin tercüme edileceği dile getirilmiştir. Bütün bunlardan sonra ilk işin "...mekâtibi mevcudeyi hüsnü idare etmektir (TBMM 2013: 47)." denilerek, var olan okulların iyi idare edilmesi olduğu önemle vurgulanmıştır. Bu ilk hükmet programıyla milli, Türk milletinin inanç sistemini de dışlamayan, bilimsel, öğrencilerin yeteneklerini geliştirecek, hayatta karşılığı olan, çağa uygun bir eğitim politikasının takip edileceğinin ipuçları verilmiştir.

İstiklal Harbi'nin sıkıntılı günlerinde, uygulanan Meclis Hükümeti sistemi nedeniyle hükümetlerin ömrü uzun olmamıştır. Bu nedenle, kısa bir süre sonra II. İcra Vekilleri Heyeti oluşturulmuştur. Bu heyetin başkanlığını Kozan Milletvekili Fevzi Paşa yapmıştır. Bu nedenle, Fevzi Paşa Hükümeti olarak da bilinen hükümet 24 Ocak 1337 (1921)-09 Temmuz 1338 (1922) tarihleri arasında görev yapmıştır. Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey'in ve Karesi Milletvekili Mehmet Vehbi Bey'in Maarif (Eğitim) Bakanları olarak görev yaptığı II. İcra Vekilleri Heyeti bir hükmet programı ortaya koymamıştır (TBMM 2013: 51). Bir anlamda ilk İcra Vekilleri Heyeti'nin (Bakanlar Kurulu'nun) veya hükümet tarafından belirlenen program çerçevesinde eğitim politikasının devam ettirildiği söylenilebilir.

İstiklal Harbi'nin en kritik günlerinde, Sakarya Savaşı öncesinde bir kez daha hükümet değişmiş, III. İcra Vekilleri Heyeti oluşturulmuştur (TBMM 1337(1922): 367-371). Bu heyetin başkanlığını Sivas Milletvekili Hüseyin Rauf (Orbay) Bey yaptığı için bu yeni hükümet Rauf Bey Hükümeti olarak da anılmıştır. 12 Temmuz 1337(1922)-04 Ağustos 1338 (1923) tarihlerinde görev yapan bu hükümet de TBMM'ye yeni bir hükümet programı sunmamıştır (TBMM, 2013: 56). Bir bakıma ilk hükümet programını bu hükümetin de devam ettirdiği, aynı eğitim politikasını benimsediği, bu hükümette Eğitim Bakanı olarak görev yapacak olan Karesi Milletvekili Mehmet Vehbi Bey'in ve Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey'in eğitim-öğretim işlerinde benzer çalışmaları sürdürdüğü söylenebilir.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

Yeni bir hükümet programıyla eğitim politikası ortaya konulmamakla birlikte, Mustafa Kemal Paşa Sakarya Savaşı öncesinde, kritik günlerde, Ankara’da 15 Temmuz 1921’de Maarif Kongresi’ni toplayarak yeni Türkiye’nin eğitim politikasını bu süreçte bir kez daha ortaya koymuştur. Bu kongre bir anlamda; mevcut okul, öğretmen ve öğrenci sayısını tespit etmek, bu konuda yapılması gereken faaliyetleri belirlemek ve eğitimin millileştirilmesini sağlamak amacıyla toplanmıştır (Akyüz 2009: 289-293). Muallimler (Öğretmenler) Kongresi olarak da adlandırılan, Türk Milli Eğitim Sistemi’nin temellerinin atıldığı kongreye cepheden gelerek katılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmada; “Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum (ATAM 2006: 19-21.” diyerek, okuma ve yetiştirme yanlışlıklarının Türk Milletinin gerilemesinde en önemli nedenlerden biri olduğunu söylemiştir. Onun için bir milli yetiştirme programından söz etmiş, eğitimin milli olmasını istemiştir. Türk milletinin yapısına hiç de uymayan yabancı düşüncelerden, Doğu’dan ve Batı’dan aşırma bütün etkilerden büsbütün uzak, milli ve tarihsel doğamıza uygun bir kültür öngörmüştür. Ayrıca öğretmenlerden ve ilgililerden ülkenin eğitim sorunlarını ve çözüm önerilerini dinlemiş, yeni Türkiye’de eğitimin millî, akılcı ve bilimsel olacağını söylemiştir. Böylece takip edilecek eğitim ve kültür politikasının temel ilkeleri ortaya konulmuştur.

İstiklal Harbi’ni başarıyla sonlandıran, Lozan Barış Antlaşması’nı kabul ettiren, Ankara merkezli yeni Türk devletinin Dünya tarafından tanınmasını sağlayan III. İcra Vekilleri Heyeti’nin ardından 14 Ağustos 1923’te IV. İcra Vekilleri Heyeti oluşturulmuştur. 27 Ekim 1923 tarihine kadar görev yapan bu heyetin başkanlığını İstanbul Milletvekili Ali Fethi (Okyar) Bey yapmış olduğu için yeni heyet Ali Fethi Bey Hükümeti olarak adlandırılmıştır. Adana Milletvekili İsmail Safa Bey’in Maarif (Eğitim) Bakanı olarak görev yapmış olduğu İcra Vekilleri Heyeti TBMM’ye yeni bir hükümet programı sunmuştur (TBMM, 1339(1923)a: 407-417). Sunulan hükümet programının hazırlanmasında Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’nın fikir ve düşünceleri ile daha önceki hükümet programları etkili olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa takip edilecek eğitim politikasının temelini; önce cehaletin ortadan kaldırılması, vatandaşa okuma-yazmayı, vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıttak kadar coğrafi, tarihi, dini ve ahlaki bilgiler, dört işlemi öğretmek olarak dile getirmiştir. Diğer taraftan da memleketin çocuklarını ekonomik hayatta etkili ve verimli kılmak için zorunlu temel bilgileri uygulamalı bir şekilde vermek şeklinde ifade etmiştir (ATAM 2006: 245). Bir anlamda Mustafa Kemal Paşa, yetişecek kimseleri hayata hazırlamak ve üretici durumuna getirme gereğini ortaya koymuştur. Ayrıca milli bir eğitim ve kültür politikasıyla, çocukların, gençlerin bu şekilde yetişmesi sağlanırken, aynı zamanda da eğitim ve kültürün çağdaş bilime ve dünyaya kapalı olmaması istenilmiştir. Bu da “Türk milletine gideceği yolu gösterirken, dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden yararlanılacaktır, ancak temel kendi içimizden çıkarılmalıdır (Fevzioğlu, 1997: 158).” ifadeleriyle Mustafa Kemal Paşa tarafından ortaya konulmuştur. Bir anlamda, buradan hareketle takip edilecek eğitim politikasının “önce milli sonra evrensel” olduğu ifade edilebilir.

Programın oluşturulmasında, bir önceki İcra Vekilleri Heyeti'nde de görev alan, Mustafa Kemal Paşa'nın da onayını aldıktan sonra, İsmail Safa (Özler) Bey tarafından yayınlanan Misak-ı Maarif (Eğitim Andı) ve diğer metinlerin de temel alınmıştır. Eğitim konusunu memleketin öncelikli konusu olarak gören Mustafa Kemal Paşa'nın, teşvik ve gayretleriyle, eğitimde çağdaş normlar temelinde gözetilecek prensipler Maarif Vekâleti tarafından hazırlanarak 8 Mart 1923 tarihinde Misak-ı Maarif (Eğitim Andı) adıyla yürürlüğe koyulmuştur. Bu genelgeye göre eğitimin amacı, millî ve çağdaş eğitimi yurdun her köşesine ulaştırmaktır. Genelgede, eğitim kurumlarından beklenenler, eğitim ve öğretimin amaçları, 1923 yılında uygulanacak program, öğretmen okulu bölgeleri, ortaöğretim programları, öğretmenlerin refah seviyesinin artırılması, okullar ve dil dersleri ve telif ve tercüme konuları üzerinde durulmuştur (Binbaşıoğlu 1999: 176).

Bir anlamda Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Cumhuriyeti kuran kadro üç konuda yemin etmişlerdir. Bu yeminler, siyasi bağımsızlık (Misak-ı Milli), ekonomik bağımsızlık (Misak-ı İktisadi) ve eğitim-kültür bağımsızlığı (Misak-ı Maarif) ile ilgilidir. Osmanlı'dan Cumhuriyete eğitimin-öğretim alanının durumu kurucu kadroyu bu konuda da bağımsızlığa, çağdaş bir eğitim sistemi kurmaya itmiştir. Bunların etkisiyle hazırlanan hükümet programının Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na, Atatürk dönemi hükümet programlarına kaynaklık ettiği söylenebilir.

IV. İcra Vekilleri Heyeti'nin veya Ali Fethi (Okyar) Hükümeti'nin programın başında; savaştan yeni çıkmış, ekonomik zorluklar yaşayan, mali sıkıntılar çeken ve Osmanlı Devleti'nden kalan borcu da ödemek zorunda kalan bir ülke olduğu için, bu yeni programda öncelik adı geçen konulara ayrılmıştır. Ancak aynı şekilde Türkiye'nin eğitim-öğretim alanında takip edeceği politika, bu bağlamda yapılacak işler de programda yerini almıştır. Eğitim-öğretim konusu her şeye rağmen ülkenin öncelikli konusu olduğu için, ayrıntılı denilebilecek şekilde bu konu üzerinde durulmuş, 12 madde ile takip edilecek politika, varılmak istenilen hedefler, yapılacak çalışmalar ortaya konulmuştur (TBMM 1339(1923)a: 412-413.)

İlk olarak; eğitim politikasının, genel ve ortak eğitimde birliğin sağlanması, mesleki eğitimde uzmanlık esaslarına dayandırılacağı ifade edilmiştir. Eğitimin temel görevlerinden birincisinin çocukların eğitimi ve öğretimi, ikincisinin halkın eğitimi ve öğretimi, üçüncüsünün ise millî güzidelerin (seçkinlerin), seçilen öğrencilerin yetişmesi için gerekli araçların sağlanması olarak belirlenmiştir (TBMM 2013: 69-70). Çocukların eğitim ve öğretiminin okullar aracılığıyla yapılacağı, okulların çağa uygun olarak gelişimini sağlamak için öğretmenlerin daha iyi yetiştirilmesine, tatil zamanında açılacak derslerle bilginin yayılmasına, binaların ıslahına, ders araç-gereçlerinin gelişimine çalışılacağı ifade edilmiştir.

Halkın eğitim ve öğretimi için gece derslerinin ve çırak okullarının açılarak, halkın anlayacağı şekilde ve halkın ihtiyacına uygun kitaplar yazdırılarak basılmasının ve çoğaltılmasının, memleketin her tarafına ulaştırılmasına çalışılacağı dile getirilmiştir. Millî güzidelerin (seçkinlerin) yetiştirilmesi için akıllı, yetenekli ve ailesinin imkânı olamayanların orta ve yüksekokullarda korunacağı, yardım edileceği, onların yetişmelerinin sağlanacağı, hatta uzmanlaşmalarını sağlamak için "Avrupa'daki irfan merkezlerine" de gönderilecekleri ifade edilmiştir. Böylece eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanacağı beyan edilmiştir. Ayrıca çeşitli

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

bilim dallarındaki, özellikle insan ve toplum bilimlerine ilişkin başarılarının, ana kitapların tercüme edileceği, basılacağı ve dağıtılacağı beyan edilmiştir (TBMM 1339(1923)a: 412).

Hükümetin eğitim-öğretimin bütün kademelerinde en fazla gelişimi sağlamak için aynı derecede önemin verileceği, bu bağlamda ilkokul, ortaokul, lise, darülfünun (üniversite) ve yüksekokulların gelişimine özen gösterileceği, ilkokullar için yetenekli müfettişler yetiştirileceği, yüksek öğretmen okullarına devam eden öğretmenlerin meslekî açıdan iyi bir şekilde bilgilenmelerinin ve uygulama yapmalarının sağlanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmen yetirilmesine önem verileceği belirtilerek, ülkenin değişik noktalarında kız ve erkek öğretmen okullarının açılacağı, tam zamanlı liselerin hayata geçilerek, her türlü araç-gereçle donatılarak buraların ilim ve irfan yuvası haline getirileceği ifade edilmiştir (TBMM 2013: 70). Ders araç ve gereçleri için Avrupa’ya üç kişiden oluşan bir heyetin gönderildiği, bu araç-gereçlerin zamanla Türkiye’de üretilmesi için uygun merkezlerden birinde güzel bir “mektep müzesi”nin ve müzeyle ilişkili olarak bir de “imalathane”nin oluşturulacağı dile getirilmiştir.

Maarif teşkilatının milletin her bireyinin eğilim ve yeteneklerini en üst seviyeye çıkaracak yolu açık bırakacağı beyan edilerek, eğitim-öğretim görmeye istekli, yetenekli, ancak imkânı olmayan çocukların eğitim-öğretim alanında en yüksek dereceye ulaşmalarını ise hükümetin, devletin temin edeceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda liselere kabul edilecek “parasız yatılı” öğrencilerin “müsabaka (sınav)” yöntemiyle ülkenin çeşitli yerlerinden toplanmasına ve okullara kabulüne başlandığı duyurulmuştur.

Bu öğrencilerden darülfünun (üniversite) ve yüksekokul eğitim-öğretimine devam edecekler için de İstanbul’da bir öğrenci yurdunun düşünüldüğü ifade edilmiştir. Bireylerin, bedenî, fikrî yetenekleri gibi ahlâkî ve sosyal yeteneklerinin de geliştirileceği beyan edilerek, bu amaca ulaşmak için de beden eğitimi öğretmen okulunun açılacağı, izcilik teskilâtına özel önem verileceği, hazırlanılacak programlar ile okulların teşkilatının aşamalı bir şekilde sosyal hayatın esasları ile uyumlu hale getirileceği ifade edilmiştir (TBMM 1339(1923)a: 412-413).

Hükümet programında eğitim politikası ve eğitim-öğretim alanında yapılacak işlere ilişkin ifadeler yer almaya devam etmiş, programın bu kısmında; “*Tahsil-i iptidâî milletin bütün efradına terbiye-i umumiyeye beraber ameli mesleklere müteveccih bir terbiye de temin edecektir. Müsait merkezlerde altı senelik iptidâî tahsilinden sonra tedricen ziraat, sanayi ve ticarete müteveccih iki senelik ikmal sınıfları açılarak yüksek tahsil edemiyen gençlerin bu sınıflara devamları mecburî tutulacaktır* (TBMM 1339(1923)a: 413).” denilmiştir. Bu ifadelerin hemen ardından ise “*Tahsili iptidâînin mecburiyeti tamim edilecektir.*” denilmek suretiyle, ilköğretimin zorunlu hale getirileceği dile getirilmiştir.

Bu da Cumhuriyet döneminde eğitim-öğretim alanında alınan en önemli kararlardan biri olarak ifade edilebilir. Bu hükümet programında dile getirilen bir başka önemli ifade ise kadınların eğitim-öğretimine ilişkindir. Burada “*Kadınların tahsiline de erkeklerin tahsili kadar ehemmiyet verilecektir. Bu maksatla muhtelif merkezlerde mütekâmil darülmuaallimatlar ve kız liseleri açılmaya başlanılmıştır. Tedricen kız sana i idadileri de açılacaktır* (TBMM 2013: 70)” denilerek, çeşitli yerlerde kız öğretmen okullarının ve kız liselerinin açılmaya başlandığı beyan edilmiştir.

Programın maarif (eğitim) kısmının sonuna doğru ilk defa “milli hars (kültür)” ifadesine yer verilmiş, milli kültür teşkilatına özel bir önem verileceği, eğitim-öğretimin ve

değerlendirmenin esasının “milli kültüre ve çağdaş medeniyete göre” dayalı olacağı açıkça ifade edilmiştir. Maarif Vekâleti (Eğitim Bakanlığı)’ne bağlı Hars (Kültür) Müdürlüğü’nün yeniden yapılandırılarak ve geliştirilerek, çeşitli yerlerde incelemelere başlanacağı, uygun yerlerde “milli müzeler” açılacağı, milli eserlerin toplanması ve bir araya getirilmesi, milli güzelliklerin ön plana çıkartılması için çalışılacağı dile getirilmiştir (TBMM 1339(1923)a: 413).

Ayrıca “Muallimliğın bir mesleki mahsus haline ifragı (dönüştürülmesi) ve menşelerinin tevhibi (kaynağının tekleştirilmesi) hakkındaki lâyiha Meclis-i Âlinize tevdi olunmuştur (TBMM 2013: 71.” denilerek, öğretmenliğin özel bir meslek haline getirileceği, tek bir kaynaktan yetiştirilmesinin sağlanacağı, bununla ilgili de bir kanun tasarısının TBMM’ye sunulduğu ifade edilmiştir. Programın eğitim-öğretim kısmının en sonunda veya on ikinci maddede ise “Maarif Vekâletinin ıslahat ve icraatında takib edeceği ilmî esasları tesbit vazifesiyle mükellef bir heyet-i ilmiyesi bulunacaktır (TBMM 1339(1923)a: 413).” şeklindeki ifadeyle, Eğitim Bakanlığı’nda ıslahat ve uygulamaları takip edeceği bilimsel ilkeleri belirlemeden sorumlu bir ilmi heyetin bulunacağı dile getirilmiştir.

29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilanının ardından hükümet sisteminde değişikliğe gidilmiş, meclis hükümeti yerine kabine sistemine geçilmiştir. Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’nın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, Cumhuriyet döneminin ilk hükümeti Mustafa İsmet (İnönü) Paşa tarafından kurulmuştur. Bu nedenle, cumhuriyetin ilk Başbakanı İsmet (İnönü) Paşa olmuştur. Mustafa İsmet (İnönü)’ün kurmuş olduğu bu ilk cumhuriyet hükümeti veya ilk İnönü Hükümeti 30.10.1923-06.03.1924 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bir önceki hükümette de görev yapan, Misak-ı Maarif’i genelge olarak yayınlayan Adana Milletvekili İsmail Safa (Özler) Bey yeniden Milli Eğitim Bakanlığı’na getirilmiştir.

Böylece Cumhuriyetin ilk Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Yeni sistemin ilk hükümetinin TBMM’ye sunulan programında, bir önceki İcra Vekilleri Heyeti veya hükümet programında olduğu gibi, çeşitli alanlara ilişkin takip edilecek politikalar, yapılacak çalışmalar üzerinde ayrı ayrı durulmamıştır (TBMM, 1339(1923b): 132). Bir bakıma bir önceki hükümet programı yeni hazırlandığı, Misak-ı Maarif bağlamında temel bir eğitim politikası ortaya konulduğu, sistem değişikliği yapılmak durumunda kalındığı için, var olan hükümet programı yeniden kabul edilmiş, uygulamaya konulmaya çalışılmıştır.

Başbakan İsmet (İnönü) Bey tarafından yapılan konuşmada hükümet programına ilişkin genel ifadeler kullanılmış, “Cumhuriyet Hükümeti sözden ziyade is yapmak, filyat ve tatbikat ile size ve milletimize emniyet bahşolmak için bütün kuvvetini sarf edecektir (TBMM 2013: 85)” denilmiştir. Bu nedenle, bu yeni hükümet programında eğitim politikasında her hangi bir değişikliğin olmadığı söylenebilir. Bu anlayış 06.03.1924-22.11.1924 tarihleri arasında görev yapan II. Cumhuriyet veya İsmet (İnönü) Bey Hükümeti’nde de devam etmiş, TBMM’ye yeni bir hükümet programı sunulmamıştır (TBMM 1340(1924): 179). Bir anlamda Cumhuriyet öncesinde görev yapan Ali Fethi (Okyar) Bey’in hükümet programı ve Misak-ı Maarif bağlamında eğitim-öğretim politikasının devam ettirildiği, bu çerçevede çalışmaların yürütüldüğü söylenilebilir.

İnönü Hükümetlerinin ardından, yeni hükümet İstanbul Milletvekili Ali Fethi (Okyar) Bey tarafından kurulmuştur. Ali Fethi (Okyar) Hükümeti 22.11.1924-03.03.1925 tarihleri arasında görev yapmıştır. İzmir Milletvekili Mehmet Şükrü (Saraçoğlu) bu hükümette Maarif

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

(Eğitim) Bakanı olarak görev yapmıştır. Bu hükümetin TBMM’ye sunulan, görüşmelerin ardından kabul edilen hükümet programında maarif (eğitim) alanına da vurgu yapılmıştır (TBMM 1340(1930)b: 463). Burada; “*Meclisi Âlinizin yüksek kararı ile tevhidî tedrisat esaslarını kabul ederek selâmet yolunu bulmuş olan maarifinizi aynı yolda yürütmek ve Türk vatanına talim ve terbiyenin muhtaç olduğu intizam ve inzibat altında yeknesak terbiye ve tahsil ile mücehhez, hayat için hazırlanmış gençler yetiştirmek gayemiz olacaktır. Halkımızın maarife karşı gösterdiği büyük alâkayı bihakkın tatmin edebilmek üzere muallim noksanının telâfisine çalışmak ve alelûmum mektep programları ile mektep teşkilâtlarının istikrarını temin için lüzumsuz tebdülâtтан içtinap etmek vazifemizdir.* (TBMM 2013: 99)” denilerek, takip edilecek eğitim politikası ve yapılacak işlerin esası ortaya konulmuştur.

Ali Fethi (Okyar) Hükümeti’nin özellikle 13 Şubat 1925’te başlayan Şeyh Sait İsyanı karşısında yetersiz kalması üzerine, yeni bir hükümetin kurulması gündeme gelmiştir. Bunun üzerine yeni hükümet Mustafa İsmet (İnönü) tarafından oluşturulmuştur. III. İnönü Hükümeti olarak da bilinen bu hükümet 03.03.1925-01.11.1927 tarihleri arasında görev yapmıştır. Yeni hükümette maarif (eğitim) bakanlığını Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ve Mustafa Necati (Uğural) Beyler yapmıştır. Hükümet daha çok iç güvenliği öncelikle ve hızlıca kurulduğu için, TBMM’ye çok kısa bir program sunmuştur (TBMM 1341(1925): 133-135).

Bu programda; “*Hükümetin siyaseti umumiyesi malûmdur. Hariciyede ecnebi devletlerle hüsnü münasebetin muhafazası, ahden muallak bulunan mesailin hüsnü intacı, nafia, ziraat ve sıhhati memleket tedabirinin ehemmiyeti mahsusa ile inkişaf ettirilmesi ve cumhuriyetin feyyaz ve islâhkâr mesaisinin maliyede, ticarete, maarifte ve adliyede devamıdır.* (TBMM 2013: 122).“ denilerek, bir bakıma bir önceki Ali Fethi (Okyar) Hükümeti’nin programını ve yapmak istediklerini benimsemiştir. Yani kısa süre önce kabul edilmiş olan Tevhid-i Tedrisât Kanunu bağlamında politikaların ve çalışmaların yapılacağı beyan edilmiştir.

IV. Mustafa İsmet (İnönü) Hükümeti de 01.11.1927-27.09.1930 tarihleri arasında görev yapmıştır. İzmir Milletvekili Mustafa Necati (Uğural), yine İzmir Milletvekili Hüseyin Vasıf (Çınar) ve Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü (Taray) Beylerin Maarif (Eğitim) Bakanı olarak görev yapmış olduğu hükümetin programında, Cumhuriyetin kazanımları, yapılan düzenlemeler karşısında çıkarları zedelenenlerin çıkardıkları iç huzursuzluklara öncelik verilmiştir (TBMM 2013: 133-136). Ayrıca, halkın Cumhuriyetin nimetlerini idrak ederek bizzat kıskırtmalara karşı durmasının, aynı zamanda Cumhuriyetin maddi kuvvetinin maddeten dahi sarsılmayacağına çok kez tecrübe edildiği, bunun da bütün vatanda huzur ve güvenin yerleşeceğinin bir göstergesi olduğu dile getirilmiştir (TBMM 1343(1927): 28). Bu nedenle, öncelik iç ve dış politika konuları olduğundan, eğitim politikası ve bu alanda yapılacak çalışmalardan söz edilmemiş, yukarıda ifade edildiği gibi, Ali Fethi (Okyar) Hükümeti’nin eğitim politikasının devam ettirildiği anlaşılmıştır.

Aynı şekilde Malatya Milletvekili Mustafa İsmet (İnönü) tarafından kurulan, Bursa Milletvekili Esat (Sagay) Beyin Maarif (Eğitim) Bakanı olarak yer aldığı, 27.09.1930-04.05.1931 tarihleri arasında görev yapan V. İnönü hükümet programında da eğitim politikasında temelde değişiklik olmamıştır. Bu hükümet programında takip edilecek eğitim politikasına ilişkin, “*Maarif siyasetimizde mesleki tahsil ve ihtisas, az masrafla çok netice arayan amelî bir mahiyet, mekteplerimizi her türlü menfi tesirattan münezze, ahlâk ve intizam cephelelerini bilhassa ehemmiyetli*

tutan bir zihniyet ve yeni bir kuvvetle devam edeceğiz. (TBMM 1930: 34: TBMM, 2013: 146)" denilmiştir.

Türkiye’de genç Cumhuriyete ve kazanımlarına karşı ortaya çıkan Menemen İsyanı sonrasında yeni hükümet Malatya Milletvekili Mustafa İsmet (İnönü) tarafından kurulmuştur. Bu hükümet 04.05.1931-01.03.1935 tarihleri arasında görev yapmış ve VI. İnönü Hükümeti olarak anılmıştır. Bu hükümette Bursa Milletvekili Esat (Sagay), Aydın Milletvekili Reşit Galip, Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet (Bayur), Aydın Milletvekili Zeynel Abidin (Özmen) Beylerin Maarif (Eğitim) Bakanı olarak görev yapmıştır. Yeni hükümetin programı Başbakan İsmet İnönü tarafından TBMM’de okunmuştur. Programda eğitim politikası ve yapılacak işlere ilişkin kısaca yer verilmiştir(TBMM 2013: 215-216). Burada; “*Maarifte gayelerimizin temini için az masrafla çok okutabilmek usullerinin tatbıkında bilhassa mesai sarfetmek kararındayız.* (TBMM 1931: 22).” denilerek, eğitim-öğretim alanında amaçlara ulaşmak için az masrafla çok fazla okuma-yazma öğretme yöntemlerinin hayata geçirileceği dile getirilmiştir.

Bunlara ek olarak, Malatya Milletvekili Mustafa İsmet (İnönü) tarafından kurulan, Aydın Milletvekili Zeynel Abidin Özmen ve Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan Beylerin Maarif (Eğitim) Bakanlığını yürütmekle görevlendirildiği, 01.03.1935-01.11.1937 tarihleri arasında iktidar olan hükümet sade bir programa sahip olmuştur(TBMM 2013: 235). Programda hükümetin öncelikli olarak, “*...inkilâbların vücuda getirdiği yeni Türk cemiyetinin içeriden ve dışarıdan sulh ve emniyet içinde çalışıp...* (TBMM 1935: 27).” ilerlemesi ve açılması amaçlandığından, eğitim politikasına ve bu alanda yapılacak çalışmalara ilişkin yeni söylemlerde bulunulmamıştır. Bu nedenle, VII. İnönü Hükümet’inin de daha önce dile getirilen, bir anlamda Atatürk’ün görüş ve düşünceleri, Misak-ı Maarif ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu bağlamında temel eğitim politikasının devam ettirildiği ifade edilebilir.

Atatürk döneminin son hükümeti İzmir Milletvekili Mahmut Celal Bayar tarafından kurulmuştur ve 01.11.1937-11.11.1938 tarihleri arasında görev yapmıştır. Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan’ın Maarif (Eğitim) Bakanı olarak görevlendirildiği hükümet programı, Atatürk’ün son Başbakanı olarak bilinen Celal Bayar tarafından TBMM’de okunmuştur. Bu hükümet programının bir anlamda “parti hükümeti programı” olduğu ifade edilerek, takip edilecek programın “*... şahıslarınızda ve Meclisin yüksek manevâ şahsiyetinde kuvvetle, şerefle, temsil edilmekte olan ve Büyük Türk Milletinin arzu ve iradelerini toplayan Cumhuriyet Halk Partisinin realist ve dinamik programı...* (TBMM 2013: 255)” olduğu dile getirilmiştir. Söz edilen bu programda maarif (eğitim) alanından söz edilirken, Cumhuriyetin ilanından sonraki hükümet programlarında ilk kez “milli kültür”den bahsedilmiş, milli kültürden bahsedilirken de milli eğitimde takip edilecek politikadan ve yapılacak çalışmalardan söz edilmiştir.

Bu nedenle, I. Bayar Hükümet programında; ilk olarak milli kültür sisteminin gelişimine yüksek düzeyde önemin verileceğine vurdu yapılarak, “*İlköğretim her bakımdan üzerinde en çok duracağımız ve en çok ehemmiyet (önem)vereceğimiz mevzudur (konudur)* (TBMM 1937:32).” denilerek, eğitim-öğretim alanında ilköğretim öncelikli konu olarak belirlenmiştir. Aile ocağından sonra millî kültür ile ilk temasın ilkokullarda başladığı belirtilerek, henüz ayırt etme yeteneği olmayan gençlerin temiz zekâsı ile en doğrunun, en iyinin ve en güzelinin öğretildiği kurumlara emanet edilebileceği, ilköğretimde alınan kötü alışkanlıkların daha sonra düzeltilmesini mümkün kılacak bir yüksek eğitim sisteminin icat edilmediği dile

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

getirilmiştir. Programda “*Fena bir ilköğretim fena bir hayata başlayış demektir* (TBMM 2013: 279).” denilmiş, ilköğretimin öncelikli alan seçilmesinin nedenleri otaya konulmuştur.

Bu nedenlerle, en kıymetli, en iyi yetişmiş ve en kuvvetli öğretmen ve idari personelin bu alanda ve bu iş için adam yetiştirmekte kullanılacağı ifade edilmiştir. Bu yüzden iyi bir ilköğretiminin en yüksek bir okul öğretmeninden, nitelik bakımından daha az önemli bir görev almış sayılmadığı dile getirilmiştir. Bu nedenle, bu alanda çalışanların, özellikle öğretmenlerin hayatlarıyla, refahlarıyla ve kendilerini geliştirmeleriyle ilgili olarak çalışılacağı beyan edilmiştir. Programın bu kısmında zorunlu ilköğretim üzerinde durularak, ilköğretimin amacının vatandaşlara konuştukları dilin kurallarını ve içinde buldukları milletin tarih ve rejimini öğretmek ve hayatta daha ileri adımları bakımından gerekli ilk bilgiyi kendilerine vermek olduğu ifade edilmiştir.

İlkokulu bitirenlerin hepsinin, yetenekleri ne olursa olsun üniversiteye gitmeye dayanan bir mekanizma karşısında bırakmak istenilmediği dile getirilmiştir. Bir taraftan kurmak ve kuvvetlendirmek istenilen yeni ve ileri Türkiye hayatı için en gerekli elemanlarından mahrum bırakmak, yavaş yavaş memlekette bir uzmanlaşmaya varmadan sönmüş veya yarı tahsille kalmış ya da bizzat ekmeğini kazanmaktan aciz sadece diplomasına dayanan bir asabî yorgunlar kafesi ile karşılaşmak istenilmediği dile getirilmiştir.

Programın eğitim-öğretim kısmının ilerleyen kısmında; mesleki eğitimden söz edilmiştir. Kemalist rejimde okulun yalnız ve zorunlu ilim-irfan yeri olmadığı hatırlatılarak, Türk tarihinin, büyük Türk milletinin her uzmanlık sahasında en büyük adamları yetiştirmiş olduğu hatırlatılarak, bu yeteneğin Türk milletinin damarlarında halen var olduğu ifade edilmiştir. Meslekî eğitim görevinin; bu yetenekleri yeni hayatın her sahası için yetiştirmek, iş bilir, yasama hevesi olan, en yüksek girişimciliğe sahip ve hayatla mücadele yeteneğine sahip, başarılı, dayanıklı, yararlı sanatkâr ve uzmanlık sahibi elemanlar yetiştirmek olduğu dile getirilmiştir. “*Bütün hayat ve faaliyet sahaları için bol, ayrı ayrı, meslekî tedrisat (eğitim), maarifimizin (eğitimimizin) bel kemiği olacaktır.* (TBMM 1937:32).” denilerek, mesleki eğitim yeni Türkiye’nin ve eğitim-öğretim sisteminin bel kemiği olarak kabul edilmiştir.

İlköğretime ve mesleki eğitime önem verilecek olmasının, klasik üniversite eğitim-öğretiminin geri plana atılacağı anlamına gelmeyeceği belirtilerek, aksine üniversitelerin de gerçek bilim insanı yetiştirecek şekilde ve ancak bu yeteneği en iyi şekilde gösterebilmiş olanların başarabilecekleri zorlu, disiplinli bilim kurumları haline yükseltmek için çalışılacağı da ifade edilmiştir. Yeni kurulacak fakültelerin ardından Ankara Üniversitesinin kurulacağı beyan edilerek, ortaokullara ve liselere de gereken önemin verilmeye devam edeceği dile getirilmiştir. Atatürk’ün isteği doğrultusunda Türkiye’nin doğusunda bir kültür merkezinin kurulmaya başlanacağı sözlere eklenmiştir (TBMM 2013: 280).

Millî kültür bakımından büyük önemi olan, Atatürk’ün bilim ve kültür alanında, en büyük eserlerinden biri olarak sürekli yükselecek bulunan tarih ve dil araştırmalarına, bunlarla ilgili işlere özel önem vermeye devam edileceği ifade edilmiştir. Bu alanda iyi ve çok eğitimci, öğretmen yetiştirmeğe özellikle kıymet verileceği, Avrupa’nın tanınmış bilim ve sanat merkezlerine öğrenci göndermeye devam edileceği dile getirilmiştir. Lüzumlu görülecek bilim ve teknik bölümler için kıymetli uzmanlar getirileceği de sözlere eklenmiştir. Bu yolla çeşitli alanlardaki “millî elaman” ihtiyaçlarının karşılanacağı belirtilmiştir. Bütün

devlet okullarının nicelik bakımından olduğu kadar, nitelik ve araç-gereç bakımından da en yüksek derecelere ulaştırılmasının hedeflendiği beyan edilmiştir. Millî sahne, Türk kültürünün aynası, Türkçe'nin en iyi şekilde söylenişi ve en beğenilen tarzda ifadesini yayan sanat kaynağı olarak ele alınacağı dile getirilmiştir. Bunu yaparken de modern teknik araçlarına önem verileceği belirtilerek, Güzel Sanatlar Akademisi'nin başlanmış olan yenileştirme çalışmalarının yürütüleceği dile getirilmiştir (TBMM 1937: 33).

Bu hükümet programının eğitim-öğretim alanında takip edilecek politika ve yapılacak işler kısmının en sonunda spor, önemi ve bu alanda yapılacaklar üzerinde durulmuştur. Millî kültür kadrosu içinde kabul edilen sporun, sadece profesyonel şampiyon yetiştirmek için desteklenmeyeceği ifade edilerek, sporun, okullar, sahneler gibi millî kültürün bir parçası olduğu için önem verileceği beyan edilmiştir (TBMM 2013: 281). Bu yapılarak, Türk vatandaşının fikir ve düşünce itibarıyla kuvvetli, vücut bakımından da kuvvetli ve tam sıhhatli, tam karakterli, gürbüz, güzel insan olarak yetiştirileceği ifade edilmiştir. Türkiye'de okuma-yazma bilmeyen tek vatandasın kalması istenmiyorsa, sevdiği ve bütün hayatı boyunca yapabileceği bir sporu olmayan vatandaşın da kalmamasının hedeflendiği dile getirilmiştir. Bu nedenle, sporu bir merkeze bağlayıp, teşkilâtlandırmak ve çeşitli spor kuruluşlarını ve hareketlerini bu yolla yönetmek yeni bir kanun taslağı hazırlandığı ifade edilmiştir. Böylece, Türk vatandaşlarının, "Salim bir kafa ancak sağlam bir vücutta olabilir (TBMM 1937: 33)." Türk atasözü doğrultusunda yetiştirilmeye çalışılacağı beyan edilmiştir.

2- İnönü Dönemi Eğitim Politikası (1938-1950)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ve modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938'de hayata gözlerini kapamıştır. Atatürk'ün ölümünün ardından çok kısa bir süre içerisinde kimin Cumhurbaşkanı olacağı belirlenmiş, bir gün sonra İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Yeni Cumhurbaşkanı İnönü de hükümeti kurma görevini yeniden Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar'a vermiştir. Bu nedenle, İnönü döneminin ilk hükümeti Celal Bayar tarafından kurulmuştur. Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan'ın ve İzmir Milletvekili Hasan Ali Yücel'in Maarif (Eğitim) Bakanı olarak görev yapmış olduğu hükümet 11.11.1938-25.11.1939 tarihleri arasında iktidarda kalmıştır. İzmir Milletvekili Celal Bayar tarafından TBMM'ye sunulan hükmet programının, bir önceki yıl hazırlanan, programda eksik kalan kısımların tamamlanacağı belirtilerek, yapılacaklara CHP programının rehberlik edeceği ifade edilmiştir (TBMM 1938: 51-52).

Programda; daha önce de dile getirildiği gibi, ilköğretim ve mesleki eğitimin en fazla önem verecek eğitim kademelerini ve çeşitlerini oluşturacağı ifade edilmiştir. Ancak üniversite eğitiminin de göz ardı edilmeyeceği, bilim insanı ve uzman yetiştirmek için bu alana da önem verileceği dile getirilmiştir. Mesleki eğitimle girişimci, hayat karşısında başarılı kişilerin yetiştirilmesine gayret gösterileceği önemle vurgulanmıştır. Kurumsallaştırılarak yaygınlaştırılacak sporun kültürün bir parçası olarak görüldüğü, "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" Türk atasözü bağlamında çalışmaların yapılacağı, nesillerin yetiştirileceği ifade edilmiştir. Öğretmenliğe ve öğretmenlere gereken önemin verileceği beyan edilerek, ilköğretim öğretmenlerine ilköğretim yapan, genç zihinleri işleyen kişiler olduğu için ayrıca önem verileceği dile getirilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin her türlü sorunları ile ilgilenileceği, öğretmenlik için yurt dışına öğrenci gönderileceği de ifade edilmiştir (Balci 2022: 75-76).

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

Bunlara ek olarak, eğitimde büyük etkisi olan kültüre, dile tarihe önem verilerek bu konuda araştırmalara ağırlık verileceği belirtilmiştir.

İnönü döneminin ilk hükümeti yani II. Bayar Hükümeti uzun ömürlü olmamış, İnönü ile Bayar arasında siyasi anlaşmazlıklar yaşanması üzerine, yoluna devam edememiştir. Bu yüzden yeni hükümet İstanbul Milletvekili Refik Saydam tarafından kurulmuştur. İzmir Milletvekili Hasan Ali Yücel’in Maarif (Eğitim) Bakanlığı’nı yürüttüğü hükümet 25.01.1939-03.04.1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bu hükümetin programı Başbakan Refik Saydam tarafından TBMM’de okunmuştur. Bu programın da, daha önceden de olduğu gibi, CHP Parti Programı’nı temel aldığı, amacın da bu programı yerine getirmek, hayata geçirmek olduğu belirtilmiştir. Programın eğitim ve kültür alanında ilk olarak, “*Memleketimizin maddî refahı ve iktisadî kalkınması ancak kültür seviyemizin bunlarla muvazi olarak yürümesi ile mümkün olacaktır* (TBMM 2013: 320).” denilerek, ülkenin ekonomik kalkınmasının kültürel gelişmeye paralel olarak gelişebileceğinin mümkün olabileceği vurgulanmıştır.

Türk çocuğunu daha ilköğretim yaşındayken okula alarak zekâ, yetenek ve çalışmalarına uygun bir sıra takip ettirmek ülkenin bilim, sanat, pratik hayat ve teknik çalışma alanlarında görülen eleman ihtiyacını onların yetişkin varlıklar haline getirilerek karşılamak eğitimde takip edilecek temel politika, esas yol olduğu ifade edilmiştir. Bu yolda emin yürüyebilmek için, ilkokul öğretmen ve eğitimcilerle vermeye devam edileceği beyan edilmiştir. Var olan liselerin nitelik bakımından geliştirileceği ve yüksek eğitim alanındaki kurumların tam hazırlayıcı okullar haline getirmenin amaçlandığı dile getirilmiştir. Bu bağlamda; Ankara, İstanbul üniversiteleri ile diğer yüksek yüksekokulların yakından takip edileceği sözlere eklenmiştir. Programda eğitim-öğretim ve kültür kısmının sonunda; “*Türk çocuğunun ahlâkı temiz, ruhça ve bedence sağlam, milletine, vatanına, Cumhuriyete ve inkılâba sadık yetiştirmek maarifimizin (eğitimimizin) başlıca hedefidir* (TBMM 1939: 215-216).” denilmiştir. En son olarak da tarih ve dil alanında yapılan inkılâbın, millî ruhun doğuşuna ve kuvvetlenmesine verdiği hızın artırılacağı dile getirilmiştir.

İnönü döneminde üçüncü hükümet yine Refik Saydam tarafından kurulmuştur. Bu yüzden II. Saydam Hükümeti olarak da adlandırılmıştır. Yine İzmir Milletvekili Hasan Ali Yücel’in Maarif (Eğitim) Bakanı görevini üstlenmiş olduğu hükümet 03.04.1939-09.07.1942 tarihleri arasında iktidarda kalmıştır. Bu hükümet TBMM’ye yeni bir program getirmemiş, sunmamış, ancak CHP Programı’nın, dolayısıyla bir önceki hükümet programının gerçekleştirilmesinin hedeflendiği ifade edilmiştir (TBMM 2013: 338-342). II. Dünya Savaşı yıllarında kurulan bir hükümet olması nedeniyle, Saydam tarafından yapılan program sunuş konuşmasında daha çok iç ve dış politika gelişmelerinden söz edilmiş, eğitim-öğretim faaliyetlerinden söz edilmemiştir.

II. Dünya Savaşı’nın en kritik günlerinde, Başbakan Dr. Refik Saydam’ın görevi başında ölmesi üzerine, Türkiye’de Başbakanlığa İsmet İnönü tarafından İzmir Milletvekili Mehmet Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Yine İzmir Milletvekili Hasan Ali Yücel’in Maarif (Eğitim) Bakanlığı’na devam etmiş olduğu Saraçoğlu Hükümeti 09.07.1942-09.03.1943 tarihleri arasında görev yapmıştır (TBMM 2013: 357-358). Şükrü Saraçoğlu tarafından TBMM’de

okunan hükümet programında; daha öncekiler gibi, bu hükümet programının CHP Programının dikkate alınarak hazırlandığı belirtilmiştir.

Savaş yüzünden dikkatin daha çok dış politikaya, içeride birlik ve beraberliğe, tarımsal üretime çevrilmesi nedeniyle, daha çok bu alanlara vurgunun yapıldığı programda, “Biz Türk’üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız (TBMM 1942: 24-25).” denilerek, takip edilecek politikada ve çalışmalarda Türklük ruhunun etkin olacağı dile getirilmiştir. Bu bağlamda; geçmişte Türk geçlerinin bağımsız ve özgür bir vatana, türdeş bir millete sahip olmak, ülkeyi pozitif bilimlerle idare etmek, ülkenin hayat ve zenginlik kaynaklarını ülkenin, kendilerinin ellerinde görmek istedikleri hatırlatılmıştır. Oysa bugün bütün ideallerin bir bir gerçekleştirildiği belirtilerek, Türk vicdanının vatanın biraz daha kuvvetlendiğini, Türk milletinin biraz daha refaha kavuştuğunu, özellikle Türk köylüsünün her gün biraz daha yükseldiğini anlamak, köylüyle bilgi ve toprağı birleştiren bir ideale doğru yüründüğünü görme istediği dile getirilmiştir (TBMM 2013: 366).

Son yılların gayretiyle dünyadaki benzerlerinin seviyesine çıkmış olan üniversitelerin, yüksekokulların ve bunları dolduran gençlerin her gün ağırlasan bilgileri ve artan sayılarıyla yukarıdaki ideale doğru hamleler yapmağa başladığı, onun için bu gençlerdeki heyecanları beraber yaşamak ve onlarla daha çok çalışmak kararında bulunduğu ifade edilmiştir. Bugün için henüz pek genç olmakla beraber Köy Enstitüleri’nin köyleri ve köylüleri daha şimdiden yükseltmeğe başladığı belirtilmiştir. Bu iki uç arasındaki yüz binlerce Türk gencinin bir tek yoldan aynı hedefe yürümek için hazırlandığı, köylünün topraksız, toprağın da köysüz bırakılmayacağı, yavaş yavaş toprağın, sanatın ve tekniğin sadece bilginin emrine gerileceği dile getirilmiştir (TBMM 1942: 25). Bir anlamda bilgi üretme ve hayata geçirme süreci olan eğitime önem verileceği, bilginin egemen ve rehber olduğu bir politikanın takip edileceği beyan edilmiştir.

II. Dünya Savaşı’nın Almanya’nın aleyhine, İngiltere’nin başını çekmiş olduğu Müttefik Devletlerin lehine dönmeye başladığı süreçte, Türkiye’de hükümet ikinci kez İzmir Milletvekili Mehmet Şükrü Saraçoğlu tarafından kurulmuştur. II. Saraçoğlu Hükümeti olarak da adlandırılan bu hükümet 09.03.1943-07.08.1946 tarihleri arasında görev yapmıştır. Yine İzmir Milletvekili Hasan Ali Yücel’in Maarif (Eğitim) Bakanlığı görevini sürdürmüş olduğu hükümetin programı Şükrü Saraçoğlu tarafından TBMM’de okunmuştur.

Bu hükümetin programının da bir önceki Saraçoğlu Hükümeti’nin, dolayısıyla CHP Programının esas alınarak hazırlandığı dile getirilmiştir. Hükümetin hedefinin, amacının “Mamur bir Türk vatani, mesut bir Türk milleti, kuvvetli bir Türk Devleti... (TBMM 2013: 385-388).” olduğu vurgulanarak, bu hedeflere ulaşmak için eğitim-öğretim faaliyetleri bir araç olarak örülmüştür. Programda yine II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan uluslararası gelişmelerle canlanan Türk milliyetçiliğinin etkisiyle, Türklük ve Türkçülük kavramları üzerinde durulmuş, bunun da eğitim politikasının oluşumuna etki ettiği söylenebilir.

Savaş nedeniyle, önceliğin askeri alana verildiği, Türk ordusunu her an savaşa girecekmiş gibi hazır tutmak istendiği hatırlatılmıştır. Ancak yukarıdaki hedeflere ulaşma amacı güdüldüğü için de bütçeden en fazla ek ödeneğin maarife (eğitime) yapıldığı ifade

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

edilmiştir. Buraya konan paranın geçen yıla göre 14,5 milyon lira fazla olduğu dile getirilmiştir. Cumhuriyetin onuncu yılı ile kıyaslama yapılarak, diğer bir ifadeyle on sene önce on milyon lira olan Maarif (Eğitim) bütçesinin gelecek yıl 43 milyon lira olacağı beyan edilmiştir. Programın bu kısmında eğitime ayrılan paranın rakamlara dayalı olarak açıklaması yapılmış, eğitim-öğretim alanındaki gelişme ve değişimler sayılarla anlatılmaya çalışılmıştır. Özel idarelerin eğitim işlerine ayırdığı paralar on sene evvel 12 milyon lira iken bu miktarın içinde bulunulan yılda 19 milyon lirayı bulduğu ifade edilmiştir (TBMM 1943: 24).

Bunlara karşılık yükseköğretim öğrencisinin on sene önce 7.000 iken bu sene 16.600’i bulduğu, lise öğrencisinin on sene evvel 6.800 iken bu sene 30.000’e ulaştığı, ortaokul talebesi de on sene içinde 35.000 den 100.000 e çıktığı açıklanmıştır. İlkokul öğrencisinin de on sene içinde 525.000 den 970.000’e ulaştığı, bundan başka Güzel sanatlar akademisinde on sene evvel 157 öğrenci varken bu rakamın bugün 547’yi bulduğu ifade edilmiştir. Altı yıl önce 68 öğrencisi olan Konservatuvar da bugün için 147 öğrencinin var olduğu belirtilmiştir. Bunlardan başka, teknik öğretim öğrencilerinin üç sene içinde 9.000’den 14.500’e çıktığı, Köy Enstitüleri öğrencilerinin de dört sene içinde 3.000’den 12.000’e ulaştığı dile getirilmiştir (TBMM 2013: 393). Bir anlamda, diğer hükümet programlarından farklı olarak, bu hükümet programında o güne kadar eğitim alanında yapılan çalışmalardan, eğitimdeki gelişmelerden söz edilmiştir.

II. Dünya Savaşı’nı İngiltere’nin başını çektiği, bir anlamda çok partili hayatın egemen olduğu blok kazanmıştır. Türkiye de savaşı kazanan tarafta yerini alarak tamamlamıştır. Savaş sonrasında bir bakıma batı bloğu içerisinde yer alan Türkiye çeşitli iç ve dış nedenlerle çok partili hayata geçmiştir. 21 Temmuz 1946’da yapılan ilk çok partili seçimler sonrasında iktidardaki CHP seçimi kazanmakla birlikte, 7 Ocak 1946’da kurulan Demokrat Parti ileride önemli bir muhalefet partisi olabileceğinin işaretlerini vermiştir (. Bu yüzden, II. Dünya Savaşı’nın ardından, yeni hükümet yine CHP tarafından kurulmuştur. İstanbul Milletvekili Mehmet Recep Peker, İnönü tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sırer’in Milli Eğitim Bakanı olarak atandığı hükümet 07.08.1946-10.09.1947 tarihleri arasında görev yapmıştır (TBMM 2013, 409-411).

II. Dünya Savaşı sonrasında devlet ve toplum hayatında dilde, bürokraside, Anayasada, kanunlarda sadeleşmeye gidildiği için, daha önceki cumhuriyet hükümetlerinde Maarif (Eğitim) Vekili (Bakanı) ifadesi kullanılırken, bu hükümetle birlikte ilk defa Milli Eğitim Bakanı ifadesine yer verilmiştir. Atatürk döneminden itibaren dile getirilen eğitimin milli olması, milliliği bu adlandırmayla kurumsallaştırılmıştır. Bu yüzden yeni hükümet programında da ilk olarak takip edilecek politikalar ve yapılacak işlerden bahsedilirken “Milli Eğitim” başlığı altında söz edilmiştir. Burada; ilk olarak eğitim-öğretim çalışmalarının esası, bir anlamda takip edilecek eğitim politikası “*Öğretimin her kademe ve nevindeki (türünde) Türk gençliğinde milli duygunun kuvvetlenmesi ve gençlerimize Türk inkılâbının ana fikirlerinin benimsetilmesi, Türk tarihi mefahirinin (övüncünün) öğretilmesi...*” (TBMM 1946:34).” olarak ifade edilmiştir.

Köy okullarını yapmak isinde köylüyü bizzat çalıştırma sistemine devam edileceği belirtilerek, bu okulların kereste, kiremit, cam, çivi gibi para ile satın alınması gereken malzemesinin devlet tarafından temin edileceği ifade edilmiştir. Bütün okulsuz köyleri okula

kavuşturma işinin, öğretmen yetiştirme çalışmasına bağlı olarak ve bununla uyumlu bir şekilde, ortalama 10 yıllık bir süre içinde tamamlanacak surette, Bakanlar Kurulunca ayrıntılı bir uygulama plânına bağlanacağı dile getirilmiştir. Şehir ve kasabalardaki ilkökul yapımı da köylerdeki esaslara benzer usullere bağlanacağı da sözlere eklenmiştir. İlkokulları bitiren köy çocuklarının, köyde ise yarar bir meslek sahibi yapmak üzere bölge okullarının açılmasına devam edileceği belirtilmiştir. Köy Enstitüleri'nden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti başaracak şekilde bilgi ve "tam bir milli duygu için" yetişmelerine dikkat edileceği, enstitülerde yetiştirilmekte bulunan köy sağlık memurlarının sayısının da arttırılacağı ifade edilmiştir (TBMM 2013: 423).

Programın ilerleyen kısmında; okulu bulunmayan yerlerden gelecek öğrencilerin eğitim-öğretimini kolaylaştırmak için okullu merkezlerde öğrenci yurtlarının çoğaltılmasına çalışılacağı beyan edilmiştir. Her tür ve derecedeki okulların öğretim araçlarını ve laboratuvarlarını tamamlama gayretlerinin arttırılacağı, öğretimin her derecesi için ihtiyacı karşılayacak sayıda ve yetenekte öğretmen yetiştirme işinin dikkatle göz önünde bulundurulacağı dile getirilmiştir. Bu amaçla öğretmen okullarının teşkilât ve programlarında ihtiyacın o günkü sekline uygun düzeltmeler yapılacağı, kasaba ve şehirlerin ortaokul ihtiyacını gidermek için gereken öğretmen kadrolarının yetiştirilmesine önem verileceği ifade edilmiştir. Liseleri bitirip olgunluk sınavlarına girmiş olan gençlerin, burslu veya yatılı olanlara, ilgili sınav dışında üniversite fakültelerine ve yüksekokullara girebilmelerini önleyen kısıtların ve sınavların kaldırılacağı ilan edilmiştir. Tıp ve kimya gibi laboratuvar ve klinik durumları öğrenci kabulünde bir sınırlamayı zorunlu kılmış olan kollarda eksikler giderilerek, yakın yıllarda bu kollara da olgunluk imtihanını vermiş her öğrencinin kabulünün sağlanacağı dile getirilmiştir (TBMM 1946: 35).

Programın milli eğitim kısmının sonlarına doğru yükseköğretim, kültür sanat kısmından söz edilerek, üniversitelere "verilmiş olan özerklik" içinde gelişmelerine dikkat edileceği ifade edilmiştir. Böylece ilk defa üniversitelerin özerkliği hükümet programıyla siyasal iktidar tarafından kabul edilmiştir. Bu da üniversiteler için önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Yüksek Ziraat Enstitüleri de Üniversiteler Kanunu'nun kapsamı içine alınacağı da sözlere eklenmiştir. Teknik öğretim kurumlarının mevcut plâna göre geliştirilmelerine devam edileceği, Ankara'da büyük bir milli kütüphanenin kurulması için gereken çalışmalara hemen başlanacağı ve memlekette artan okuma ilgisini karşılayıcı kitaplıkların açılmasının, mevcutlarının da geliştirilmesinin planlandığı beyan edilmiştir. Devlet Opera ve Tiyatrosu Kanun Tasarısı'nın hazırlanacağı, Ankara Devlet Tiyatrosu binasının yapılacağı; güzel sanatların türlü dallarında yeni kurumlar vücuda getirileceği de dile getirilmiştir (TBMM 2013: 424).

Diğer programlarda da olduğu gibi, programın en sonunda spor üzerinde durularak, her türlü spor faaliyetleri, okullar ve kulüpler için öğretici kadroyu yetiştirecek olan Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsü'nün açılmasına çalışılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca kapalı ve açık beden terbiyesi, spor sahaları kurulması konusunda da girişimlere başlanacağı sözlere eklenmiştir. Bu ifadelerden sonra, Peker Hükümeti'nin programında milli eğitimin daha geniş kapsamda, çok boyutlu olarak ve bütün yönleriyle ele alındığı, buna göre çalışmaların, uygulamaların yapılacağı söylenebilir.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

Çok partili dönemin ilk hükümetinin ardından yeni hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı İnönü tarafından Trabzon Milletvekili Hasan Saka’ya verilmiştir. Yine Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer’in Milli Eğitim Bakanı olarak görevine devam ettiği Hasan Saka Hükümeti 0.09.1947-10.06.1948 tarihleri arasında iktidarda bulunmuştur. Anayasa hükümleri ve CHP Programı dikkate alınarak hazırlanmış olan Saka Hükümeti programında ayrıntıya girilmemiştir. İç, dış politika, tarım, ekonomi, ulaştırma gibi alanlara önem verileceği anlaşılan programda, “Hükümetiniz sağlık işlerinin ve millî eğitimin gelişme şartları üzerinde ehemmiyetle duracağı... (TBMM 1947: 674).” ifade edilerek, millî eğitimin devletin genel görevi olduğu, gereken önemin verileceği beyan edilmiştir.

I. Saka Hükümeti’nin kısa bir süre sonra son bulması nedeniyle, ardından yeni hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yine Trabzon Milletvekili Hasan Saka’ya verilmiştir. II. Saka Hükümeti adı verilmiş olan ve 0.06.1948-16.01.1949 tarihleri arasında iktidarda kalan yeni hükümette Milli Eğitim Bakanı olarak Bingöl Milletvekili Hasan Tahsin Banguoğlu görev almıştır (TBMM, 2013: 587-588). I. ve II. Saka Hükümetleri çok partili hayatın alt yapısının oluşturulduğu, demokratik devlet ve toplum idealin temel değişim ve dönüşümlerinin yapıldığı, devletin ve CHP’nin liberalleştiği bir süreçte görev yaptığı ve hatta bunları gerçekleştirdiği için, bu dönemin ruhu ve söylemleri yeni hükümet programına yansımıştır.

Bu nedenle, yeni hükümet programında; “Yurdumuzun medeniyet ve refah yolunda ilerlemesini halk iradesine dayanan bir idarenin devamında görüyoruz. Bunun için kanunlarda, sosyal ve politik hayatta olduğu gibi her derecede okullarımızda demokratik terbiyenin yerleşmesine ehemmiyet vereceğiz (TBMM 1948: 224).” denilerek, eğitim-öğretim sisteminin ve okulların demokratikleştirileceğinden söz edilmiştir. Bu nedenle, özellikle Saka Hükümetlerinin demokratik eğitim idealini, eğitimde liberalleşmeyi, millî eğitimde batı bloğu, özellikle ABD etkisini bünyesinde barındırmaya başladığı söylenebilir.

İsmet İnönü döneminin son hükümeti Sivas Milletvekili Mehmet Şemsettin Günaltay tarafından kurulmuştur. Yine Hasan Tahsin Banguoğlu’nun Milli Eğitim Bakanlığı görevini devam ettirmiş olduğu hükümet 16.01.1949-22.05.1950 tarihleri arasında iktidar olmuş, politikalara yön vermiş, çalışmalarda bulunmuştur (TBMM 2013: 677-679. Programda; demokratik hayatın kolaylıkla ve hızlıca gelişmesi için her alanda yeni kanunların çıkarılacağı, eskilerin değiştirileceği, bu bağlamda batı demokrasilerinin örnek alınacağı belirtilmiştir. Çok partili hayatın başlamasının ardından, daha fazla oy alabilme kaygısıyla, İslamiyet’in, dinin, inanç sisteminin gündelik politikada, siyasette sıkça kullanılmaya başladığı için, bu konunun laiklik çerçevesinde eğitim politikalarına yansımış, din eğitimi ve öğretimi konusu Türkiye’nin gündemine gelmiştir.

Bu yüzden, hükümet programında; “Türk inkılâbının ana prensiplerini titiz bir itina ile savunmakta devam edeceğiz. Bütün diğer hürriyetler gibi vatandaşın vicdan hürriyetini de mukaddes tanırız. Din öğretiminin ihtiyari olması esasına sadık kalarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken imkânları hazırlayacağız. Fakat laiklik prensibinden ayrılmamıza asla imkân tasavvur edilmemelidir. Bilhassa din perdesi altında bu milleti asırlar boyunca uyuşturmuş olan hurafelerin yeni bastan belirmesine asla meydan vermeyeceğiz. Bu konuda alınması gerekli sayacağımız tedbirleri yüksek tasvibinize sunmakta tereddüt etmeyeceğiz. Her türlü vicdan ve

düşünce hürriyetinin masuniyeti esastır. Fakat kanaatler ve düşünceler, kanunlarımızın yasak ettiği tahrik ve propaganda mahiyetini aldığı zaman en ağır suç sayılacaktır (TBMM 1949: 163)." denilmiş, TBMM'nin ilk İcra Vekilleri Heyeti veya Mustafa Kemal Paşa Hükümeti Programı'ndan sonra, ilk defa bir hükümet programında din öğretiminden söz edilmiştir. Din öğretimimin isteğe bağlı olması esasına bağlı kalınarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi öğretimi için imkân sağlanacağı ifade edilmiştir.

3. Menderes Dönemi Eğitim Politikası (1950-1960)

Muhalefet patisi olarak ön plana çıkan, devletin liberalleştiği dönemde, demokratikleşme sürecinde halkın ve uluslararası kamuoyunun desteğini alan Demokrat Parti, Türkiye'de 14 Mayıs 1950'de yapılan çok partili genel seçimlerden galip çıkmıştır. CHP yirmi yedi yıllık iktidarını kaybetmiştir. Demokratik yöntemle, kansasız ve kavgasız bir şekilde iktidar değişikliği yaşandığı için, bu değişim bazı demokrat partililer, bilim insanları ve destekçi basın kuruluşları tarafından "beyaz ihtilal" olarak nitelendirilmiştir (Başgil 1966: 74). Bu kavgasız, çatışmasız değişimde İsmet İnönü'nün takınmış olduğu demokratik tutum da son derece önemli olmuştur. Seçimler sonrasında İsmet İnönü'nün yerine, Cumhurbaşkanlığına TBMM tarafından Celal Bayar seçilmiştir. Başbakanlığa ise İstanbul Milletvekili Adnan Menderes getirilmiştir. Böylece, Türk siyasi hayatında Menderes dönemi olarak (1950-1960) bilinen süreç başlamıştır. Bu yüzden I. Menderes Hükümeti kurulmuş, İzmir Milletvekili Hüseyin Avni Başman ve Samsun Milletvekili Ahmet Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanları olarak görev yapıtığı hükümet 22.05.1950-09.03.1951 tarihleri arasında iktidarda kalmıştır (TBMM 2013: 748-749).

Başbakan Adnan Menderes tarafından TBMM'de okunan hükümet programında; kurulan bu hükümetin diğer hükümetlerden farklı olduğu, onların devamı olmadığı, "millet iradesiyle henüz iktidara gelen bir partinin hükümeti..." (TBMM 1950: 25)" olduğu dile getirilerek, takip edilecek eğitim politikasının da farklı olacağı ima edilmiştir. Menderes Hükümeti'nin on yıllık süreçte takip edeceği hükümet politikalarının temelini oluşturan bu programda yeniden "milli eğitim" ifadesinden vaz geçilmiş "maarif (eğitim)" kavramına geri dönmüştür.

Maarif (eğitim) konusunda takip edilecek politika ve yapılacak işler; "Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ahlakı sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akibetlere sürükleneceği tabiidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminâtı sayılamaz. (TBMM 2013: 757)" denilerek, takip edilecek politikanın madde ile mana arasında bir denge oluşturmuş bir toplum ortaya çıkarmak olduğu dile getirilmiştir.

Kendilerinden önceki döneme eleştiri getirilerek, "Yullardan beri sarıh bir istikametten ve rasyonel bir plandan mahrum olduğu için mütemadi değişikliklere, sarsıntılara uğrayan mâarifimizin, milletçe katlanılan büyük maddi fedakârlıklara mütenâsip bir verimlilik arzemediği açık bir hakikattir. Hükümetimiz, parti programımızda tesbit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük milli davayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor. ... (TBMM 1950: 29)" ifadeleriyle, milli eğitim veya "milli dava"nın bir bütün olarak ele alındığı, ona göre çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

Çok partili hayatın, demokrasinin ve liberalleşmenin etkisiyle, *“Tamamiyle demokratik bir ruh ile ve ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan içinde mâarif nimetini memleketin her tarafına müsavî şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz (TBMM 2013: 757).”* denilmiş, demokratik ve bilimsel bir eğitimin, eşit bir şekilde ülkenin tamamına yayılması için çalışılacağı beyan edilmiştir.

Kısa süren I. Menderes Hükümeti sonrasında yeni hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Celal Bayar yine İstanbul Milletvekili Adnan Menderes’e vermiştir. Menderes tarafından kurulan ve 09.03.1951-17.05.1954 tarihleri arasında iktidarda kalan II. Menderes Hükümeti’nde Milli Eğitim Bakanı olarak Samsun Milletvekili Ahmet Tefvik İleri ve Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak görev yapmıştır. Yeni hükümetin programı yine Başbakan Adnan Menderes tarafından okunmuştur. Bu programın daha önceki hükümet programından temelde farklılık taşımadığı ifade edilmiştir. Ancak bazı alanlarda daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Bu nedenle, II. Menderes Hükümet Programı’nda eğitim politikasına ve bu alanda yapılacak çalışmalara ilişkin biraz daha ayrıntıya gidilmiştir. Programın bu kısmında; *“Memlekette ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin bir tek umumi mâarif siyâsetine göre idare edilmesi yoluna girilmiştir (TBMM 1951: 65)”* denilerek, her düzeydeki eğitim-öğretim şubelerinin genel bir eğitim politikasına göre yönetileceği ifade edilmiştir. Bu yapılarak çeşitli derece ve alanlardaki eğitim kurumlarının uyumlu bir şekilde gelişmelerinin sağlanacağı dile getirilmiştir.

Teknik öğretim okullarında tarım ve yol, ulaşım kalkınmasının makineleşmesine bağlı olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu ustaları yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacağı, köy okulları inşaatında Doğu illeri ile bu iller kadar geri kalmış diğer illerin ihtiyaçları ön planda tutulacağı ve köylüleri sorumlu tutan kanuni düzenlemelerin kaldırılacağı ifade edilmiştir. Yükseköğretime ilişkin, Doğuda bir üniversitenin temelini atılacağı da beyan edilmiştir. Genel eğitimde milli ve insani hedefleri gözden kaçırmadan bilimsel ve eğitsel esaslara göre karakter, kişilik ve manevi gelişime önem verileceği dile getirilmiştir. Gençliğini milli karakterine ve geleneklerine göre manevi ve insani kıymetlere donatamayan bir memlekette bilimin ve teknik bilginin yayılmış olması, özgür ve bağımsız bir millet olarak yaşamanın güvencesi sayılamayacağı vurgulanmıştır (MEB, 1990: 16).

Gençliğin “Vatan” ideali etrafında toplanmasının hareket noktası olarak alındığı belirtilmiştir. Öğretmen yetiştirme konusunda ise *“İlkokul öğretmenlerinin gerekli hususiyetler göz önünde bulundurulmak şartıyla, aynı menşeden gelmelerine ve umumiyetle öğretmenlerimizin çok iyi vasıfta yetişmelerine ehemmiyet vereceğiz (TBMM 2013: 927).”* denilerek, özellikle ilkökul öğretmenlerinin tek bir kaynaktan ve nitelikli bir şekilde yetiştirilmelerinin önemi dile getirilmiştir. Programın eğitim politikası ve yapılacak çalışmalar kısmının sonunda *“Tahsil ve terbiyede ilmi usullere sıkı sıkıya bağlı kalacağız.”* denilmiş, bir anlamda olması gereken, temel bir politika, anlayış olarak dile getirilmiştir.

İkinci Menderes Hükümeti’nin görevini tamamlamasının, Başbakan Adnan Menderes’in DP’nin 1950-54 dönemindeki iktidarını “intikal devri ” olarak nitelendirmiştir. Ancak 1954 yılından itibaren tarımsal üretimin düşmesi, bu sektörün büyümeye olan katkısını

azalttığından ekonomik büyüme oranları da düşmüştür. Hatta 1954 yılında ekonomik büyüme -3 olarak görülmüştür. DP iktidarı 1950-1954 döneminde özellikle tarım ve sanayi alanında sağladığı başarılarla toplumun, özellikle de kırsal kesimde yaşayan büyük halk kitlelerinin sevgisini kazanmış, aydınlar tarafından ve daha çok liberal uygulamalardan yana olan sermaye kesimince de desteklenmiştir. Bu dönemde sağlanan üretim artışlarının toplumun geniş kesimlerinde yarattığı mutluluk ve yaşam düzeyinin yükselmesi halkın 1954 genel seçimlerinde de DP'ye yönelimini sağlamış, seçimlerden yine DP galip çıkmıştır (Kodal 2020: 696-697).

Bu nedenle, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından hükümeti kurma görevi yine İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'e verilmiştir. Bu nedenle; III. Menderes Hükümeti kurulmuş, yeni bir dönem başlamış, bu hükümet 17.05.1954-09.12.1955 tarihleri arasında görev yapmıştır. Menderes Hükümetleriyle birlikte 1945 öncesindeki bakanlık isimlerine tekrar dönüldüğü için, adı geçen hükümette Maarif Vekilliği(Eğitim Bakanlığı)'ne Ağrı Milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı getirilmiş, çalışmaları yürütmüştür (TBMM 2013: 1007-1009). Kurulan hükümet programı Başbakan Menderes tarafından TBMM'ye sunulmuştur. Bir iktidar değişikliği olmadığı için, sunulan hükümet programının yeni bir program olmadığı belirtilmiştir. Programın eğitim-öğretim kısmında; *"Hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatını yalnız memleketin maddi kudret ve takatinde değil, aynı zamanda halkın ve gençliğin manevi değerlerle tevhizinde bulan iktidarımızın mâarif sahasına hayati bir ehemmiyet atfetmesi..."*(TBMM 1954: 32)." doğal olarak görülmüştür.

Hükümet programında ilk döneminde eğitim-öğretim çalışmalarına ayırmış olduğu kaynak konusunda özeleştirilmiştir. Bir anlamda, eğitim-öğretim çalışmalarına bütçede öncelik verilmediği dile getirilmiştir. Bu bağlamda; 1950 yılında iktidara gelindiğinde ilk iş olarak ekonomik kaynakları ve mali imkânları takviye edecek işlere girişilmesine rağmen, maarif (eğitim) hizmetlerine 1950'de 197 milyon lira, 1954 yılında 313 milyon lira tahsis edilmiş olduğu ifade edilmiştir. Alınan ekonomik tedbirler ve mali güçte meydana gelen artış nedeniyle, bütün idari hizmet alanlarında olduğu gibi, eğitim alanında da gelişim, değişim ve dönüşümün olacağı ifade edilmiştir (TBMM 2013: 1026).

Bu süreçte iktidar-muhalefet arasında yaşanan demokratik-antidemokratik tutum tartışmalarının etkisiyle, bu hükümet programında özellikle üzerinde durulan eğitim kurumu üniversiteler olmuştur. Üniversite özerkliğinin zedelendiğine ilişkin eleştiriler olduğu dile getirilmiş, fakat geçmiş yıllarda da benzeri durumlarla karşılaşıldığı vurgulanarak, üniversitelerin görevlerini yapmadığı, öğrencilerini bile iyi bir şekilde yetiştiremediği ileri sürülmüştür. Ancak bu gün için özerkliğin sınırlarının günlük ve fiili politika yapmaya kadar genişletildiğinden söz edilmiştir (TBMM 1954: 25).

İstanbul Milletvekili Adnan Menderes tarafından kurulan, kabinede Sivas Milletvekili Ahmet Özel'in ve Samsun Milletvekili Ahmet Tevfik İleri'nin Maarif Vekilleri (Eğitim Bakanları) olarak görev yapmış oldukları, IV. Menderes Hükümeti 09.12.1955-25.11.1957 tarihleri arasında iktidarda bulunmuştur. Bu hükümet yeni bir hükümet programı hazırlamamış, Demokrat Parti'nin ilk iktidarının ve 1950 Hükümet Programının aynısını program olarak benimsemiştir (TBMM 2013: 1085-1093). Bu nedenle, söz edilen süreçte benzer eğitim politikası ve uygulamalarının takip edildiği ifade edilebilir.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

Menderes döneminin son hükümeti yani V. Menderes Hükümeti 25.11.1957-27.05.1960 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bu süreçte, Ağrı Milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı ve Yozgat Milletvekili Mehmet Atıf Benderlioğlu Maarif Vekili (Eğitim Bakanı) olarak çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu hükümetin programı da yine İstanbul Milletvekili ve Başbakan Adnan Menderes tarafından TBMM’de okunmuştur. Programda; daha önceki hükümet programları gibi, bu programın da DP Programını temel aldığı dile getirilerek, çok büyük değişikliğin olmadığı hatırlatılmıştır. Ancak zamanla oluşan gelişmelere bağlı olarak bir takım düzenler yapıldığı da sözlere eklenmiştir. Eğitimin de halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde, bütün olanaklardan yararlanılarak gelişmesine çalışıldığı ifade edilmiştir (Balcı 2022: 105).

Eğitim konusunda ayrıntıya gidilmeyen bu programın; 1950 yılından itibaren DP programını merkeze alan, TBMM tarafından dört kez onaylanan bir hükümet programı olduğu hatırlatılarak, eğitim-öğretim alanında takip edilecek politikanın ve yapılacak işlerin değişmediği belirtilmiştir. Ancak parti programına, prensiplerine aykırı olmayan değişikliklerin zaman içinde olabileceği de dile getirilmiştir. Buna karşın yeni hükümet programında özellikle eğitim politikaları ve yapılacak çalışmalara ilişkin yeni bir şey getirilmemiştir (TBMM 1957: 57-64). Bir anlamda; bu hükümet programında da eğitimde daha çok milli ve manevi değerlere ağırlık verilerek, genç kuşakların bu yönde eğitilip yetiştirilmesine özen gösterileceği, eğitime halk katkısının azaltılacağı, okul yapımında devletin ön planda olacağı, eğitim konusunda halk girişimciliğinin ikinci plana itileceği bir politika takip edileceği ifade edilmiştir.

27 Mayıs 1960’a gelindiğinde Türkiye’nin, Cumhuriyetin ilk darbesi Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Demokratik yöntemle iktidara gelen Demokrat Parti ve V. Menderes Hükümeti iktidardan uzaklaştırılmıştır. Böylece, Cumhuriyet tarihinde Menderes dönemi olarak adlandırılan süreç son bulmuştur. Bunun yerine bir anlamda her on yılda bir tekrarlanan darbeler ve muhtıralar dönemi başlamıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında ülkeyi yönetmek üzere Milli Birlik Komitesi kurulmuştur. Komitenin başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir (Çavdar, 2013: 85-89). Bu nedenle, Cemal Gürsel hem devlet başkanlığını hem de Başbakanlık görevini üstlenmiştir. Bu yüzden, bu dönemin ilk hükümeti Cemal Gürsel tarafından kurulmuş ve 30.05.1960-05.01.1961 tarihleri arasında görev yapmıştır. Fehmi Yavuz ve Bedrettin Tuncel’in Maarif (Eğitim) Bakanı olarak görev aldığı, Milli Birlik Komitesi’nce “İnkılap Hükümeti” olarak adlandırılan yeni hükümetin programı gecikmeli bir şekilde Cemal Gürsel tarafından Milli Birlik Komitesi üyelerinin huzurunda okunmuştur (TBMM 2013: 1303-1307).

Programda; “27 Mayıs 1960 İnkılâbının esas hedefi, yurdumuzda demokratik nizamı bütün icapları, bütün müesseseleriyle, maddeten ve manen mümkün olan en kısa zamanda kurmaktır (T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı 1960: 3; TBMM 2013: 1307)” denilerek, hükümetin varmak istediği hedef ortaya konulmuştur. Ayrıca Anayasayı, insan haklarını ve Türk vatandaşlarının sahip oldukları hürriyetleri çiğneyerek, hukuk ve kanun dışı olmuş Menderes hükümetinin yarattığı olumsuzlukların ortadan kaldırılacağı ifade edilmiştir. Programın eğitim-öğretim kısmında; milli eğitim davasının “baş dava” olarak görüldüğü dile getirilmiştir.

Bu bağlamda, “Demokrasinin kökleşmesi, soysuzlaşmamasının teminâtı, özlenen iktisâdi refahın tahakkuku, büyük kütlelerin, yeni yetişen nesillerin milli eğitimden en geniş ölçüde faydalanmasına bağlıdır. Milli Eğitim teşkilat ve programlarımızı, bugünkü istikrarsız halinden kurtarmak, en acele işlerimiz arasındadır. Mâarifimizin muhtaç olduğu nizam içinde ve belli metotlarla çalışan medeni ve milli bir müessese haline getirmeye matuf olmak üzere, gerekli inceleme ve araştırmalara başlamak, gelecek iktidarlara bu istikamette hazırlıklar bırakmak, başlıca arzularımızdandır (T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı 1960: 8; TBMM 2013: 1314).” denilmiştir.

Böylece, Milli Eğitim Teşkilat yapısının ve programlarının istikrarsız halinden kurtarılması konusunun “en acele” iş olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca eğitimin ihtiyaç duyduğu belli yöntemlerle çalışan çağdaş ve milli bir kurum haline getirileceği belirtilmiştir. Buradan hareketle, Milli Birlik Komitesi ve I. Gürsel Hükümeti’nin milli eğitimi yeniden ülkenin öncelikli sorunu haline getirdiği, işlevler yüklediği buna göre politika takip edeceği söylenebilir. Bunun da daha çağdaş, bilimsel ve nitelikli bir eğitim politikası takip edilmesi anlamına geleceği ifade edilebilir.

Sonuç

Eğitim, genel anlamda, bireyde istenilen yönde davranış meydana getirme süreci olarak tanımlanmıştır. Eğitim politikası ise en kısa tanımla toplumun ve devletin ihtiyaç duyduğu yönde vatandaşların okullar aracılığıyla, ağırlıklı olarak örgün eğitim kurumlarıyla yetiştirilmesidir. Bu ise tarihsel süreçte devletin yürütme gücünü elinde bulunduran hükümetler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, Türkiye’de de hükümetlerin eğitim politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında etkili olmuştur. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından Cumhuriyetin ilk askeri darbesinin gerçekleştirildiği süreçte (1923-1960) de görülmüştür. Bu süreç üç dönemde incelenmiş, bir takım sonuçlara varılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Atatürk döneminde (1923-1938) dokuz hükümet kurulduğu, hükümet programı hazırlandığı görülmüştür. Bu hükümet programlarından takip edilen eğitim politikası, yapılacak çalışmalara ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Bu dönem eğitim politikalarına; Atatürk’ün fikir ve düşüncelerinin, Misak-ı Maarif veya Eğitim Andı’nın, Teşkilat-ı Esasi’nin, devletin ve hükümetlerin önceliklerinin yön verdiği anlaşılmıştır. Bu nedenle, ilk Cumhuriyet hükümeti olan I. İnönü Hükümeti’nin kendisinden önceki Ali Fethi (Okyar) Hükümeti’nin eğitim politikasını benimsediği, devlette devamlılığı sürdürdüğü fark edilmiştir. Bunda Okyar Hükümeti’nin programının Misak-ı Maarif’e dayanılarak hazırlanmasının etkili olduğu tespit edilmiştir. Eğitim politikasının, genel ve ortak eğitimde birliğin sağlanması, mesleki eğitimde uzmanlık esaslarına dayandırılacağı ifade edildiği, eğitimin temel görevlerinden birincisinin çocukların eğitimi ve öğretimi, ikincisinin halkın eğitimi ve öğretimi, üçüncüsünün ise millî güzidelerin (seçkinlerin) yetiştirilmesi olduğu anlaşılmıştır.

İlköğretimin ve mesleki eğitimin daha çok önemsendiği fark edilmiştir. Milli bir eğitim ve kültürden söz edilen programda, eğitimde bütüncül bir yaklaşım benimsendiği görülmüştür. Ayrıca ülkenin ekonomik kalkınmasının kültürel gelişmeye paralel olarak gelişebileceğinin anlaşıldığı anlaşılmıştır. Bu süreçte, eğitim politikaları ve uygulamalarına ilişkin en ayrıntılı programım I. Bayar Hükümeti (01.11.1937-11.11.1938) tarafından ortaya

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

konulmuştur. Atatürk döneminde; eğitimin devlet ve toplum hayatı için öncelikli konuyu oluşturduğu, milli, çağa uygun, akli ve bilimi, cumhuriyetin niteliklerini, Atatürk’ün çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hatta üstüne çıkma hedefini merkeze alan bir eğitim politikasının takip edildiği anlaşılmıştır.

İsmet İnönü döneminde de (1938-1950) dokuz hükümet kurulduğu, hükümet programı hazırlandığı tespit edilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında (1939-1945) hükümetlerin önceliği askeri alana vermekle birlikte eğitim alanını da boş bırakmadıkları fark edilmiştir. Bu bağlamda, nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı kırsal alan merkeze alınmış, köyün kalkındırılması ve köylünün eğitimi bağlamında temel politikalar ortaya konulduğu görülmüştür. Atatürk döneminde takip edilen eğitim politikasının bu süreçte de devam ettiği anlaşılmıştır. İlköğretimin ve mesleki eğitiminin en fazla önem verilecek eğitim kademelerini ve çeşitlerini oluşturduğu belirlenmiştir. Yine ülkenin ekonomik kalkınmasının kültürel gelişmeyle paralel olarak gelişebileceğinin mümkün olabileceğinin anlaşıldığı fark edilmiştir. Bu süreçte; yeniden gündeme gelen Türklük, Türkçülük, millilik düşüncesinin etkisiyle, özellikle I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde takip edilecek eğitim politikası ve çalışmalarda “Türklük ruhunun etkin olacağı”nın dile getirildiği görülmüş, buna göre çalışmalar yapılacağı anlaşılmıştır.

Ancak II. Dünya Savaşı’nın ardından, Türkiye’de yönünü batı bloğuna çevirmiş, çok partili hayata geçmiş, ABD ile ilişkiler hızlanmıştır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti devleti ve CHP liberalleşmiştir. Bu durumun yavaş yavaş eğitim politikaları ve uygulamalarına da yansdığı fark edilmiştir. İlk çok partili genel seçimler sonrasında kurulan Recep Peker hükümetine kadar bakan adlandırmalarının “Maarif Bakanı” olarak ifade edilmesine karşın, Peker Hükümeti’nde ilk defa “Milli Eğitim Bakanı” ifadesinin kullanılması, Atatürk döneminden itibaren dile getirilen eğitimin milli olması, milliliği bu adlandırmayla kurumsallaştırılmıştır. Fakat Peker Hükümeti’nden itibaren eğitim politikasında değişim başladığı, yeni anlayışların gündeme geldiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Atatürk’ün demokratik cumhuriyet ideali, ABD ile gelişen ilişkilerin yansıması ve demokratikleşmenin sonucu olarak bu süreçte “üniversite özerkliği”nin gerçekleştirildiği görülmüştür.

Bu süreçte özellikle Hasan Saka Hükümetleri’nin, demokratik eğitim idealini, eğitimde liberalleşmeyi, milli eğitimde batı bloğu, özellikle ABD etkisini bünyesinde barındırmaya başladığı söylenebilir. Çok partili hayatın başlamasının ardından, daha fazla oy alabilme kaygısıyla, İslamiyet’in, dinin, inanç sisteminin gündelik politikada, siyasette sıkça kullanılmaya başladığı için, Şemsettin Günaltay Hükümeti’nde “din öğretimi” konusu laiklik çerçevesinde eğitim politikalarına yansımış, din eğitimi ve öğretimi konusunun Türkiye’nin gündemine geldiği fark edilmiştir. Buna bağlı olarak TBMM’nin ilk İcra Vekilleri Heyeti veya Mustafa Kemal Paşa Hükümeti Programı’ndan sonra, ilk defa bir hükümet programında din öğretiminden söz edilmiştir. Din öğretimimin isteğe bağlı olması esasına bağlı kalınarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi öğretimi için imkân sağlanacağı ifade edilmiştir.

Türkiye’de 1945-1950 yılları arasında takip edilen eğitim politikasının Menderes dönemi (1950-1960) hükümetleri tarafından da devam ettirildiği görülmüştür. Bir anlamda çok partili yaşam, demokratikleşme, ABD ile ilişkileri, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar, toplumsal değişim isteği gibi unsurların, eğitim politikaları ve yapılacak işleri şekillendirmeye devam

ettiği anlaşılmıştır. Menderes döneminde toplam beş hükümetin kurulduğu görülmüştür. Bunlardan I. Menderes Hükümeti'nin programı bir anlamda on yıllık süreçte takip edilecek hükümet politikalarının temelini oluşturduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, bu sürecin ayrıntılı eğitim politikasını ve yapılacak çalışmaları ortaya koyulduğu fark edilmiştir. Programda takip edilecek eğitim politikasının, madde ile mana arasında bir denge oluşturmuş bir toplum ortaya çıkarmak olduğu belirlenmiştir. Eğitimin bir bütün olarak ele alınmak istendiği, demokratik ve bilimsel bir eğitimin, eşit bir şekilde ülkenin tamamına yayılması için çalışılacağı tespit edilmiştir. Her düzeydeki eğitim-öğretim şubelerinin genel bir eğitim politikasına göre yönetileceği, eğitim kurumlarını oluşturmada halk katkısının ortadan kaldırılacağı, devletin eğitim kurumlarını oluşturacağı anlaşılmıştır.

Genel eğitimde milli ve insani hedefleri gözden kaçırmadan bilimsel ve eğitsel esaslara göre karakter, kişilik ve manevi gelişime önem verileceği fark edilmiştir. Ayrıca bu programda yeniden "milli eğitim" ifadesinden vaz geçilmiş "maarif (eğitim)" kavramına geri dönüldüğü görülmüştür. Diğer hükümet programları ciddiyetle hazırlanmamış, sürekli 1950 hükümet programına vurgu yapılmış, çağa uygun politikalar takip edilmemiştir. Bir anlamda Menderes Hükümet Programlarında önceliğin eğitim olmadığı, eğitimin çok fazla işlevsel görülmediği, diğer alanlarda politika geliştirildiği anlaşılmıştır.

Bu dönemde iktidar-muhalefet arasında yaşanan demokratik-antidemokratik tutum tartışmalarının etkisiyle, bu hükümet programında özellikle üzerinde durulan eğitim kurumu üniversiteler olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemin hükümet programlarında; daha çok milli ve manevi değerlere ağırlık verilerek, genç kuşakların bu yönde eğitilip yetiştirilmesine özen gösterileceği, eğitime halk katkısının azaltılacağı, okul yapımında devletin ön planda olacağı, eğitim konusunda halk girişimciliğinin ikinci plana itileceği bir politika takip edildiği ortaya konulmuştur.

İki kutuplu dünyada, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında yaşanan rekabetin Türkiye'ye yansımaları nedeniyle 27 Mayıs 1960'ta ilk askeri darbe yaşanmıştır. Demokratik yöntemle iktidara gelen Demokrat Parti ve V. Menderes Hükümeti iktidardan uzaklaştırıldığı görülmüştür. Ülkeyi yönetmek üzere Milli Birlik Komitesi'nin kurulduğu, komitenin başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel getirildiği, Cemal Gürsel'in hem devlet başkanlığını hem de Başbakanlık görevini üstlendiği anlaşılmıştır.

Bu süreçte, Milli Birlik Komitesi ve I. Gürsel Hükümeti'nin kendisini "inkılap hükümeti" olarak tanımladığı, bu nedenle de milli eğitim alanında da bazı reformlar yapmak istediği fark edilmiştir. Milli Eğitim Teşkilat yapısının ve programlarının istikrarsız halinden kurtarılması konusunun "en acele" iş veya "baş dava" olduğu görülmüştür. Ayrıca eğitimin ihtiyaç duyduğu belli yöntemlerle çalışan "çağdaş ve milli" bir kurum haline getirileceği anlaşılmıştır. Fakat bu darbe sonrasında Atatürk döneminde milli olmadan evrenselin yakalanamayacağı anlayışının değiştiği, önceliği çağdaşlaşma, sonrasında milliliğin oluşturduğu fark edilmiştir. Ancak buna rağmen, Milli Birlik Komitesi ve I. Gürsel Hükümeti'nin milli eğitimi yeniden ülkenin öncelikli sorunu haline getirdiği, işlevler

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1923-1960)

yüklediği buna göre politika takip ettiği söylenebilir. Bunun da daha çağdaş, bilimsel ve nitelikli bir eğitim politikası takip edilmesi anlamına geleceği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yahya. 2009. Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009). Ankara: Pegem Akademi.
- ATAM, 2006. Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin İle). Ankara: ATAM Yayınları.
- Balcı, Esengül. 2022. Türkiye’de Eğitim Politikaları(1923-1980). Ankara: Pegem Yayınları.
- Başgil, Ali Fuat. 1966. 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri. Çev: Mehmet Ali Sevük-İsmail Hakkı Akın. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Binbaşıoğlu, Cavit. 1999. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Bilimleri Tarihi. Ankara: Tekışık Yayıncılık.
- Çavdar, Tefvik. 2013. Türkiye’nin Demokrasi Tarihi-1950’den Günümüze. Ankara: İmge Kitabevi
- Erdem, Cahit, Eray Eğmir. 2020. “Demokrasi ve Eğitim: Kavramsal Bir İnceleme”. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, TBMM’nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, 159-171.
- Ertürk, Selahattin. 1997. Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Fevzioglu, Turhan. 1997. "Atatürk'ün Fikir Hayatı", Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Atatürkçülük. Ankara: YÖK Yayınları
- Kodal, Tahir. 2020. “Sıkıntılı Yıllar (1954-1957)”. Edt.: Dilşen İnce Erdoğan, İsmail Hakkı Demircioğlu, Serpil Seda Şimşek. Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti (1946-1960) içinde (695-839). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- MEB. 1990. Hükümet Programlarında Eğitim. Ankara: MEB Çıracılık ve Yaygın Eğitim Gn. Md. Mesleki ve Teknik Açıköğretim Okulu Mat.
- Özcan, Kenan, Arslan Bayram, Kayhan Bozgün. 2021. “Hükümet Programlarında Eğitim Politikası”. Edt. Aydın Balyer-Kenan Özcan-Arslan Bayram. Eğitim Politikaları İçinde (281-308). Ankara: Anı Yayıncılık..
- T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı Cilt 1 Birleşim 2 Sayfa 2-8 11.07.1960
- TBMM. 1338 (1922). TBMM Zabıt Ceridesi Devre 1 Cilt 21 İçtima 72 İçtima Senesi 3. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1340 (1924). TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1341(1925). TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1343(1927). TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1930. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1931. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1935. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1937. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1938. TBMM Tutanak Dergisi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1939. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1942. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.

Tahir Kodal

- TBMM. 1943. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1946. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1947. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1948. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1949. TBMM Tutanak Dergisi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1950. TBMM Tutanak Dergisi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1951. TBMM Tutanak Dergisi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1954. TBMM Tutanak Dergisi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1955. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1957. TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMMa. 1339 (1923). TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMMb. 1339 (1923). TBMM Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM Yayınları.
- Yıldız, Orhan, Tuğçe Yıldız. 2016. "Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Politikaları". Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 24-41.

